

Rikard Jorgovanić

Mlinarska djeca

Pripovijest iz šestinske okolice

eLektire.skole.hr

I.

Kraj šumna potoka štono se sa górá uskim jarkom spuštao, nanizao se čitav red mlinova, priprostih seljačkih kućica slamnata krova i slaba zida od pletera; ilovačom omazana, a onda objeljena - a i to ne svuda. Tako se Kolarićev mlin - mlin nekakve protuhe bez pameti i poštenja, što je kod krčmara u jarku posljedne cipele i posljednji prsluk za rakiju zapio te sada odrpan poput najgorega seljaka po jarku obilazio - ne samo neobjeljen žućaše u bijelom nizu skromnih al urednih mlinića, već zjaše mrsko i odurno ponad bistra i cvijećem zarubljena potoka, poput strašila što ga naši seljaci, kad vrepci obrode, u kukuruzu stavljaju. Zato govorili ljudi kad bi se gdje na vidiku mlina sastali: Aj, ja! mliniću moj! kako si bio lijep, kako si bio bijel poput bijela goluba dok je živio stari Marko - trune jadan pod hladnom zemljom, dok ga sam Stjepan preklinje po smradnih krčmah i propija krvavim znojem prišteđene krajcare, zapuštajući zanat i zemlju, tijelo i dušu. Aj aj! vječna škoda!

- Da, da - znala primetnuti koja baka - vidit ćete a ne za dugo - zapit će pamet, pak će ljusnut s koje pećine u jarak, da mu ni kosti cijele ostati neće; znam ja, takovim ljudem omrkne crn konac.

- I ona pijanica Grga svrši tako, samo da se smrznuo sred ceste baš nablizu našem mlinu - primetnula opet druga - i pomislite si moju grozu kad sam ga tako našla sveg modra i ukočena, idući k zornici; ni da je jedna kaplja krvi u meni ostala.

- Da, da - potvrdi joj prva - svakoga stigne plaća.

- Ta da takav čovjek ne ima sramote?

- E, otkuda glogu jabuka? Da je imalo ima, sakrio bi se u gorsku jamu, da ga ni pas ni mačak ne vidi.

- Bog mi prostio grijehe! Sramota ne samo za nj nego i za nas sve, da takova divljaka među nama trpimo - kimnu jedna.

Tako se često ljudi razgovarali o pijanom Kolariću, ružeći neprestance njegov nemar. A tko da toga činio nije? Lijepi, uredni mlin na dva tečaja, što ga je po ocu naslijedio, nalikovao je na razvraćenu staju; istrošen daždom i vjetrom krov je režio na sve strane, i kad mu niotkle ne bilo popravka naherio se sasvime na jednu stranu, da ljudi u vihorasto vrijeme nisu smjeli prolaziti mimo nj; prozori bili svi do jednoga polupani, tek se jedan bijelio zalijepljen zamazanom novinskom artijom, da ne duje vjetar kroza nj na jedno ložište jadnijega gospodara; vrata, ko da ih tude ni bilo nije, ta otkada ih je Kolarić spalio da si sagrije goletine štono mu na sve strane kroz poderane hlače virile, a drukčije bi ionako u krčmi na kojoj drvenoj klupi prohrkao noć; a čemu i vrata? Ta stotina ulaza na sve strane pokazivala je svijetu što nemar smogne. Stijene se od pletera, pošto se Kolariću ne htjelo ih zamazivati, rasplele, pak tako nastale pukotine i školje sve se većma širiti stale, da je i Kolarić, a za njim cijelo stado bez zapreke moglo ulaziti u sobu; no to se je rijetko zbivalo, jer je Kolarić ipak toliko poćitanja gojio prema svomu stanu da je ulazio u nj na vrata, makar mu je i bliže i spretnije bilo ulaziti na koju pukotinu, a stado plašilo se poderanoga mlina ko živoga vraga. Jedanput se ipak usudi blašće da si pogleda iznutra što je već izvana tako strašno izgledalo, i nađe bijednoga Kolarića na tlih na malo slame pod zalijepljenim prozorom gdje jadikuje te se previja sa griza koj mu je izjedao utrobu, pa kad ga uočilo, nagne u bijeg, ali ne prijašnjim ulazom već nekud drugud postrance, i

ni da je gdje zapelo! Staja se nedavno sastala sa zemljom a na sreću ne bilo ni živoga stvora doli nekoliko miševa pod njenim krovom. Pokojni Kolarić ostavi doduše svomu sinu lijepe dvije dojllice krave, no za kratak čas poslije njegove smrti pogodi mu se sin s krčmarom u jarku za obje krave, da mu je dade bude li mu na taj račun davao po volji piti. Tako ih zapio za pol godine. Sa zemljami i vrtom kako-tako, jedne prodao a druge dao u zakup, a od toga je i životario. Kako rekoh, zapio posljednje cipele i posljednji prsluk, a u kući ne bilo više ničesa što bi se dalo prodati, kad je prije nekoliko tjedana ponio krčmaru sliku Bogorodice što no jedinim pokuštvom - kad nije bilo više ni stola, ni stolca dapače ni kreveta - na odrpanoj stijeni visjaše. Tako je životario od zakupnine koja je vrlo malo donášala; za hranu trošio je malo; kora kruha i komadić sira obilan mu bijaše objed, no za pilo zatrošio je sve, a sada i ono nekoliko krajcara zakupnine. Nesretna žeđa morila ga danju i noćju, pak što još gore - ni najbistrija gorska voda ne mogla mu je utišiti doli jedinoga vina ili rakije. Pa je i sam znao proklinjati svoju žeđu kad bi krčmar kimnuv glavom rekao: Valjda si se rodio u suši, ili ti je majka, kad te je nosila, mnogo žeđe trpila.

- Jest, pravo veliš - potvrdio bi krčmaru - u suši sam se rodio, baš kad mi se majka spremala na žetvu, spopale ju muke. E, pa šta zato! - odmahnu zatim - donesi još jedan polić!

- A tko će ih platiti?

- Ne imam li kod Pavlića još deset forinti?

- A šta poslije, kad i toga ne bude? Godina je duga, a ti si već sve povadio - opomenu koliko-toliko pošteno krčmar.

- Objesit ću se na kolac!

- Ne luduj! - krikne plaho krčmar te se zgrozio od zbilje kojom je to Kolarić izrekao - hvati se motike, pa radi i težaj sam svoje njive, te će ti više nositi.

- Šuti! objesit ću se na tvoj cimer! - odvrati opet nemarno ovaj. I zbilja zgražao se svatko tko bi god pogledao ovu nagrdnu ljudsku. Kolarić jedva da je prevalio dvadeset i šestu godinu, a lice mu se već namreškalo starački, suha žuta, zamazana koža svijala mu se u dugoljaste nabore, a osobito od nosa k usnicam i zatim ispod očiju koje mu se mutno i nestalno krijesile. Kad je hodio, bio i trijezan, previjale mu se noge u koljena od slabosti, da se ni trijeznim naporom nije mogao ravno podržavati na nogu kad je hodao danom po cesti, a toga se čuvao što je više mogao, već bi izišao po noći po svom poslu poput kakova strašila - trčala bi za njim hrpimice djeca, podvikujući mu: Pijani Stipo! kakva luknja, takav klin; kakav mlinar, takav mlin!

Tuj bi uzavrela u njem krv te mu šinula u žute obraze i mutne oči, pa bi uz kakovu strašnu kletvu dignuo kamen sa ceste da ga obori med djecu.

A kad je promašio, ponovilo se staro ruganje nanovo samo zlobnijim načinom, te ga pratilo do kuće, ili išao kući ili od kuće do krčme. Bilo mu po danu med svijetom kao sovi na koju će svaka ptica zaderati. Nije li bilo slučajno djece na cesti, a to su bile mlinarice, koje si onda u uši na oči njemu prišaptavale svakojake riječi.

Ali da se i na druge mlinove i druge mlinare ogledamo! Izmed svih mlinova zabušio bi svakoga bez dvojbe Kolarićev najviše, no kad bi se te rijetkosti nagledao, zadovoljstvom bi razmatrao tri mlina niže Kolarićevoga i više u ravnici stojeća. Najbliži bio do njega i najljepši od svih ostalih, građen od opeka s novim crvenim krovom, nad kojim se visio čađavi dimnjak. Prema visokoj i širokoj zgradi bili prozori nerazmjerno maleni, da si jedva mogo kroz njih provući glavu. Akoprem se zgrada nije dičila ni jednim katom izlazila je među ostalimi mlinovi vrlo gospodski, imala je i tri tečaja - čim se nijedan ne mogaše ponositi. Mlinsko dvorište rubile staje, prebivalište obilne marhe, sastojeće se od dva konja s dugimi do kopita repovi - konja sa engleskim repom ne bi podbogom u

ovom mjestu prodao - zatim od četiri vola, koji su neprestance preoravali prostrane oranice spadajuće k spomenutom mlinu, od pet krava, nekoliko telića itd. I po vidu i po istini bijaše Bučić najbogatiji mlinar u okolici. Ali kako god bijaše najbogatiji, ne bijaše najmilosniji, ta već su unaprijed ljudi upućivali bokca da ne zalazi k Bučiću jer je grdna škrtica, koja bi te sama proždimala a ne da komu što god udijeli. Mali, suhi čovuljak verao se sam po drvetu, da mu sluga koju jabuku ne pojede pusti li ga na drvo. Klonuo se ljudi, da ne bude s drugovanja troška, a ovi opet njega. Katkad se znali s njim našaliti, te ga na silu zavuč u krčmu, a onda pij na njegov račun, a ne htjede li platiti, počupali ga za rijetku štetinjastu bradu, ili mu svukli čizme da bos odlazi kući. Koliko se gođer ugibao, koliko gođer je bjesnio te se grozio da će ići na sud, ne izbjegne ipak neugodnoj zabavi. Ugibao li se, zavrebali ga, bjesnio li, ne bilo ih strah, a grožnja podbogom ne vrijedila, ne kao da je nije pokušao izvađati jer se nekoliko puta spremao sucu, no jedva da je dopro do njegovih vrata, ubjegne od straha i smetnje - već zato što nije nikad ništa izradio. Kad je išao nekoga lakrdijaša seoskoga »Škvorca« tužiti, otpremio se i ovaj da ga prati a kad se Bučić prestravio sučevih vrata, otvori je širom da tužitelj ulazi, no kad je bilo sucu predložiti tužbu, ne smogne nijedne riječi. Sad se pak skroz uzobijestili dobroćudni mlinari, te se za okladu natjecali da ga gdjegod namame na vruće željezo.

Žena mu zarana umrla, a ostavila iza sebe kćer pravi suprotak oca, ne toliko veličinom koliko debljinom, tako da su ljudi govorili da će jednoga dana Bučića nestati u želucu kćeri koja je, kako je sama bila obilna, ljubila obilje a osobito jelo. Kako je bio otac blijed, tako je bila kćerka rumena pak ne bila baš ni ružna u licu, tako da se nekoji mlinarčić ofrkavao oko Mare bogate i novcem i tijelom. Nije to šala, toliki imetak naslijediti!

Za kakovih dvjesta koračaja niže uz potok stajale drugi od ona tri mlina, ne toliko sjajan koliko prvi, ali na svaki način jedan od najboljih. Daščeni krov i manjkajući treći tečaj kao da su ga najviše lučili od prijašnjega; zato ga je veći red i ukusnija pažnja od onoga odlikovala. Pokraj mlina steraše se dug što povrteljem što cvijećem zasađen vrt, a do ovoga vrt susjedski, pripadajući trećemu mlinu, mlinu manjemu opet od drugoga i opsegom i visinom. Kovačić, posjednik drugoga mlina, bijaše skroz različan od prvog susjeda, visoka i krupna stasa, oko sredine osobito nabujalog; buduć dobroćudna lica i ponašanja, omilio je svakomu na prvi pogled, pa ne bilo i zbilja nijednoga čovjeka u mjestu što mu s počitanjem imena spomenuo nije. Bilo li gdjegod savjetovati i pomoći, ne izostao ni Kovačić, a bilo li komu povjeriti tajnu, povjerio je Kovačiću, uzdajući se u njegovo poštenje.

Ali ne samo kod takovih zgoda gdje je bilo položiti prst na čelo a ruku na srce, već i u veselju i zabavi, kad su zakolale čašice a uz zveket čaša zazvonile radosnice pjesme, slaveće mile djevojke i vjernu ljubav, bijaše on svagda prvi. Nitko nije znao tako nazdraviti koga, a pogoditi smjelom riječi žice srca. Najljepše narodne pjesme pjevaše glasom tanjim i ugodnijim od svakoga mladića, pa ga zato nekoji od šale nazivali debelim slavuljem, jer mu se kod pjevanja osobitim načinom znala nadimati opsežna trbušina umjesto grla.

Da zagledamo u njegov mlin! Poveliku sobu s drvenimi trijemovi i velikom pećju od opeka, koja je sama zapremila dva četvrta sobe, napunjala dva starinska ormara, jedan naproti vratima a drugi na lijevoj strani od istih nešto dalje od peći s velikimi limenimi karikami, od kojih se nekoje dobom i porabom izgubile, zatim velik stol, što je nekada, kad se Kovačić ženio, mogao biti izglađen, stojeći na desnoj strani ulaza prema potoku, otkuda se božje svjetlo kroz tri niska i uska, s modrim zarubi nakićena prozorčića slijevalo u sobu. Po stijeni visjele šarene slike, ali ne onakove kakove se prodaju po gospodskih dućanih - te su kupljene na sajmu od nekoga Talijana svaka po četiri groša - niti slikane na platnu poput onih, već na staklu, a ipak su bile uljene slike, tj. slikane bojom pomije-

šanom onako kako se bojadišu ormari ili stolci. A da si tekar poblizje razmotrio sliku, spopala bi te groza od kiseloga lica ranjenoga Isukrsta ili kojega mučenika. Iza peći stajalo vreteno, a pokraj njega lonac perja jedno i drugo večernja zabava Kovačićeve žene, žene slaba i povehla tijela, na kom se žuta koža slobodno poput košulje simo-tamo micala. Kud je prolazila, tud je uzdisala, a smijala se samo onda kad joj bila kesa puna novca. Skupa vremena i njezin bolesni želudac bili njezin razgovor, no kad je bilo opsovati razuzdanoga slugu, koj je volio meso više od zelja, smogla bi oštre i rijetke izraze.

Kad je Kovačić u nedjeljni dan navukao na se smeđi kaput s velikimi puceti, bjelkaše se poput vreće široke hlače, zatim povezao oko vrata visoki ovratnik od svile, a u šake uzeo omašnu palicu od domaćega kostanja. Da tako zalazi u crkvu, opominjala ga svaki put starica:

- Ne idi mi nikud, Šimune, po misi, vino je skupo a novac rijedak.

- Šuti! valjda znam što imam činiti, nijesam se danas rodio - otresnu se on na nju.

- Pa ipak trošiš ko da ne ima ni mrve kruha kod kuće ni kapi vina u pivnici - poče ona opet brižljivim i molećim pogledom, no zalud, jer je Kovačić nije ni gledao ni slušao više, ta to su navadne prodike!

Kovačićka se rado molila, ali od svoje udaje molila je ponajviše da joj Bog čovjeka sklone na veću štedljivost, dragi novac da se štedi a ne troši na što god. Imati kod kuće vina a zalaziti u krčmu, činjaše joj se upravo ludo; koliko god je već iskusila i proučila, toga nije mogla nikad pojmiti.

Prema tomu odgajala i jedinca sina, živa, društvena i mila mladića, crnih očiju a vitka stasa, kudrave crne kose a glatka bijela lica, koje još žarki sunčani traci ne opalili doli nešto malo žive i žarke obraze. Svaki novčić morao je donošati njoj da ga spravi, a poslije mise opet kući. No vezica majke bila preslaba da stegne živoga mladića premda Pavao još nikad ni jedne drzovite riječi ne odgovori majci, ta to je bila samo prekomjerna ljubav majčina koja se zabrinjivala za njegovu budućnost, smatrajući štedljivost najvećim izvorom sreće. Koliko je to slatko čuvstvo kad čovjek zna da tamo negdje u ladici u kakvoj hrđavoj škatulji drijemlju napolu pljesnivi novci, pa kad te jedanput bijeda pritisne a ti je izvadiš da se boriš proti njoj, i - začudo - više ti pomažu negoli ista radinost. Tako je mislila starica, i mislila da svatko tako misliti mora.

Kako rekoh, vrt drugoga mlina ticaše se trećega, a na kraju toga stajaše treći mlin, u istom redu s prijašnjimi, ogledavajuć svoje siromaško lice u bistroglednom potoku. Kako je god bio jednostavan svojim slamnatim krovom i malenimi prozorčići, bijaše ugodan na oko; po drvenih stijenah vijugale se lozine grane, grleći vitkimi grančicama rubove prozora, a vidilo se na prvi mah da ih je dosjetljiva ručica onako lijepo naoko posavila, ispod okna cvjetale milodušne ružice, i trebalo je samo da se otvore okanca i da se iz njih spusti koja nježna ručica da njimi zakiti djevičanske grudi.

Čega je trebalo, toga je i bilo. Da si o zapadu sunca, kad se je ovo zamirućimi traci od miloga jarka oprastalo, pogledao na jedno od onih okanca, vidio bi gdje se tiho otvara i za njim pomilja zlatovlasa djevica modrih očiju poput neba gdje bijelu ruku spušta do ruža ne da je utrgne već da im sklonjene glave podigne; rumeni traci sunca tako bi sjevali u oku krasne djevojke, a nad timi u zlatnih vlasih, da vam oko čarobne slike ni podnijelo ne bi. Tek kad se ovo sklonulo iza gore na počinak, ožarivajući lahke oblačiće turobnim rumenilom, izjasnila bi vam se čarna prikaza predstavljajući u sve jasnijoj podobi krasnu djevojku u naponu mladosti. Bijela joj lica naličila snijegu, po kom su ruže pale, a oči na jutreno, vedro nebo, po kojem se zlatni traci sunca spustili, i zbilja, nijedna djevojka u mjestu nije nalikovala Mariji!

Sunce zapada svaki dan, a zapalo i danas, ali djevojke još ne bilo na prozoru da ga poprati na počinak. Mariji svijetlila dva sunca u životu, a jedno draže od drugoga; jer je često uzdahnula na samoći: »Pavle! Pavle! ti sunašce moje!« Jedno bilo na nebu, a drugo u tihom jarku, sasvim blizu na domaku, te se dalo i nablize ogledati.

Marijina oca komu je bilo ime Marko a prezime Gospodarić, posjetio danas po podne susjed Kovačić sa svojim sinom, da se po prijateljski razgovori o ljetošnjoj žetvi, o dobru i zlu vremenu, o seoskih novostih itd. Iza ogromna orahova stola posadio se Kovačić na drveni uski stolac s visokim drvenim naslonjačem u kom je srce bilo izrezano, i malne da je skrozimice stolac izniknuo ispod njega; noge posadio nakriž, a med nje turnuo omašnu palicu. Kraj njega sjedaše sin mu Pavao, mladić od kakovih devetnaest godina, vitak ko jablan, a gibiv ko trstika: ali koliko se god spretno previjao amo i tamo, privijao se najviše k prozoru uz koj je sjedila lijepa Marija, kćer Gospodarića, vezući nešto a nešto žmirkajući na mladića, no samo onda kad je znala da se ovaj od nje okrenuo.

Naproti gostovom sjeo se domaćina, čovjek srednjega uzrasta, ali zdravih mišica, odgo-varajućih posvema teškomu mlinarskomu poslu; obrijana lica poput Slovenca, s modrim, sitnim i dobrostivim očima. U desnom uhu nosio naušnicu u prilici glave crnca. Vlasi koje mu u tjemenu plješivu glavu pomalo prikrivale, bile zasad bijele, ali ne od starosti prem je već prevalio četrdesetu godinu, već od prašćega se po mlinu brašna koje mu se isto tako po kaputu i hlačah posulo.

- Mamo! - zovnut će on kad je već gostove posadio za stol za koj se i sam sjeo - dođide malo amo.

- Namah - kliknu ženski glas negdje u kuhinji, a po tom se začu šum ko od posadenih lonaca. - Evo me! što želiš? A, gle susjeda! nijesam ni znala da je došo, to je lijepo! A gledider, stol još svejednako zaprašen, valjda bili i stolcevi, to se susjedi zamazali. - Tu će domaćica. - to bila ona sama - mahnut nekolicom puti povezačem po stolu, a gostovi će ju suzdržati. A što nam toga treba? čemu te neprilike? Ni kod nas nije bolje!

- Ne, ne - otme se ona - nije to pravo, znam kako je kod susjeda sve u redu.

- Pusti to, starice, a oprai radije paučinu po našem želucu, više koristi! Gledaj da susjedi nešto založe, a do toga ponesi kupicu vina - opomene ju drug.

Kad se susjedi ispričavati stali da toga ne treba, da po to nisu došli već da se po prijateljski razgovore, skočila domaćica iz sobe u pivnicu te natoči starine.

- Budeš li si troška pravio, Marko, neću ti više doći u kuću, van da se kod mene razgovorimo - mahne stari Kovačić desnom u znak nezadovoljstva.

- Šuti, Šimune, šuti! Kad ja k tebi dolazim, ni da je kraj trki, donesi ovo, donesi ono; pa jedi i pij koliko možeš i ne možeš!

Kovačić trgnu rameni, a sin mu žmirne po domaćinovoju kćeri.

- Praviš od muhe konja.

- Živa istina.

- Prođi se toga! Što se da, da se, a ne da se, da se povraća. Ču li štogod nova?

- Vele da je Čula umro, znaš što se prije nekoliko godina preselio od nas u Hrastovo.

- Čula? - lupi Kovačić palicom o tlo, a sin mu odvrti oči od djevojke te krene njima po začuđenom licu oca. - Bog mu dao duši lahko? Bio pošten čovjek, samo što se neko vrijeme sprtljao s onom šušom Bučićem. A na čem? Što vele?

- Pravo ne znam, jedni vele od kapi, a drugi na upali krvi. Prekjučer bio sprovod; siromašna udova i siročad!

- Koliko je djece?

- Šestero, a tek najstariji dječak nešto narasao.

- Ha, tako je - uzdahnu Kovačić - čovjek ne zna što ga čeka.

Uto stupi u sobu domaćica, noseć u jednoj ruci bocu vina a u drugoj tri čaše koje postavi pred gostove, natočiv polako jednu za drugom. Kad je to svršila, nazdravi goste čovjekovom čašom i ode potom van da nešto priredi. Marija se žarila poput proljetne ruže, a najjače joj lice planu kad je susrela oko dragoga; stidno spusti oči na tle, a licem joj zaplovi tihani smiješak - tako se znađu zaljuljati lagani talasi bistroga jezerca kad se na nje cvijeće truni. Da, dragoga - Pavao je bio njezin dragi i zaručnik, ta to je znao cijeli svijet - ali svaki put zadrhtala kad je na to pomislila.

Kad se napokon družba razigrala rujnim vinom, usmjeli se Pavao te pođe do Marije, pogladio si važno sitne pahuljice što su mu netom prikriale lice. Jednom se rukom upre o šivaći stol, a drugom popiplje platno na kom je Marija vezla.

- A za koga to?

- Za majku.

- Lijepo vezeš, nijesam ni mislio - rekne Pavao pa pogleda Mariju u modre oči, ali ih ona obori, a lica joj planula živim ognjem.

- Bi li i meni takav rubac navezla?

- Zašto ne?

- Za vjenčanje.

- Šuti! ne šali se.

E, pa zašto da se šalim! Zar ne, ti me voliš? - zapita Pavao i pogladi ju po licu.

Marija skoči od stida sa stolca i pobjegne majci u kuhinju koliko je god želila ostati u sobi; ali da šta takova susjed ili otac čuje i gleda nije mogla trpiti, radije bi se u zemlju sakrila. Da si ju vidio s ljubovnikom nasamu, čudio bi se njenoj rječitosti i požudi opet kojom je hvatala njegove riječi, ta tako stari znanci ko Marija i Pavao ni da se ne ljube - ne bi se mogli tako izbjegavati. Koliko se puta oni, pašuci stado, poigrali po zelenih brdinah, bjegajući jedno za drugim, a kad bi se ulovili, šalili bi se ljubeznom riječju. Nije bilo pećine koje ne bi dosegao Pavao da ubere zaželjeni cvijet, pa kad ga tako Marija vidjela u pogibelji, klicala mu tankim glasom: - Neću ga! Neću! Slomit ćeš si vrat, a što ću ja bez tebe? No on kao da je ni čuo nije, srnu tim smjelijim korakom po skliskoj pećini. Čudno je drhtala djevojka kad joj donio zaželjeni cvijet, da joj od samoga drhata ispaao iz ruke.

- Vidiš kako si djetinjast - opomenut će ga ona tužnim pogledom.

- Zašto?

- Da si slomiš vrat, što bi bilo od mene?

- Što je i sad!

- Ti, ti - zagrozila mu se ona drščućim glasom podigav mali prstić, a magleno joj se oko nanovo zasja.

Kad su ponarasli, a mjesto njih pasla druga djeca, vidjevali se često jedno kod drugoga u slučaju ako je štogod bilo poručiti susjedu, ili ako tako ne, a to na granici vrta gdje se sjeli u travu pod hlad te se razgovarali o zlatnoj budućnosti, kako će se uzet, te kako će gospodariti: - Ali mi se nećemo nikad svađati - primetnula ona. - Nikad ne, ljubiti ćemo se kano dva goluba. - Što djeca dokončala, dokončali i starci da im se susjedna zemljišta sjedine pod jedno gospodarstvo a da ne budu samo prijatelji već i rođaci. Gospodariću je

laskalo što će mu kćerka dobiti bogata i poštena mladića, a Kovačiću što će mu sin valjanu i lijepu gospodaricu dovesti u kuću.

Jedinoj Kovačićki ne išlo to u glavu, ta njezin sin dobio bi bogatije djevojče, Šta će mu Marija koja sama ništa ne ima! Kamo je nišaniła starica, nije još nitko naslutio, a da je naslutio, začudio bi se veoma njezinu izboru. Bučićeva Mara, nasljednica tolikoga imetka, činila joj se sretan izbor; pa kad se ne usudila želju očitovat, griskala se u sebi, tražeći pogrditi Mariju. Ali naći Mariji pogrešku bilo je teško, doli jedino to što je bila kćerkom siromašnih roditelja. Kad se starica tužila na silan posao - a to je bilo svaki dan - znao ju čovjek utješiti: - Šuti, kad dođe snašica, bude ti laglje. - Šta snaša! Treba je, trošimo sami dost; Pavao je još premlad a da si već djevojku bira - uzlovoljila se starica, ropočući stolovi koje je po sobi premetavala.

- Što će trošit, to će priradit; djevojka je marljiva, a i Pavao bude onda skrbniji.

- Bude, tko zna? Kad zagleda djevojku, ni da sam Bog mi oprostio grijehe - s njim što god opravi. Nekuda se zamisli, a kad mu što god veliš, ne čuje te; a klikni mu po drugi put, pita te opet: Šta je? - A da, zaboravio sam sasvim... odmah... odmah! - I hodi ga za čas gledat, opet bulji nekuda.

- To je sad, a kad jednom bude ona uza nj, bit će razboritiji.

- Brani ga, brani! Bit ćeš mu ti kriv - starici zape u grlu, a lice nategne na ljuto i kiselo. - Kad smo se mi uzeli, bili smo već u godinah, pak nas je svako nešto imao.

- Moja je volja, a tako mora biti! - naljuti se sada Kovačić i udari po stolu da se je zdjela prevalila, kad mu je to zanovijetanje dosadilo. - Ja znam što činim, a tebe neću pitati, kad se vole, neka se imadu. Gospodarićevi su pošteni ljudi, a što mnogo ne imaju, nijesu krivi.

- Tako, tako! to mi je nagrada za moj trud i brigu - odvrati plačno starica i ostavi sobu, lupnuv čvrsto vratima.

Kad se razgovaralo o Bučiću, branila ga sveder starica. - Nije takav kako se veli; ljudi su zlobni, a tko će se zlobnim jezikom oteti; svladao ih jad što si je nešto prištedio, a štediti nije grehota, ako nije protepati. Da, tako je! Da je Kovačić štedio, ne bi bilo od njega ono što je sad.

Marija dakle skoči sa stolca i pobjegne majci u kuhinju koja je nešto priređivala za susjede, a Pavao ostane, ustoliv se, na mjestu. Čas poziraše na vrata za kojim je djevojka izniknula, a potom sjedne - tobože ljutit, namračena čela i krijesećega se oka natrag na svoje mjesto.

- Jesi li što god čuo, Šimune, o bijesnom psu što se povlači po selu? - zapita Gospodarić opet Kovačića - vele da je ugrizao dijete, grozna li straha za roditelje!

- Pobjesnit će i ovo, - odvrati ovaj. - Čudne li nebrige, tko da je siguran od takve nesreće! kad mi je to pripovjedio jedan seljak, upitah ga: A zašto ne načinite hajku na njega? A on mi odgovori sasvim nemarno: - Boje se ljudi da koga ne ugrize; ko da ih pojedince još laglje ugristi ne može.

- Da ne zabasa u naš jarak!

- Bog nas sačuvao i djevica Marija!

Pavao, koji je dosad buljio pred sebe ne pazeć na razgovor, krene znatiželjno slušati čim mu se ocu izmakla riječ *Marija*; al kad tamo, razgovaraju se o bijesnom psu.

- Jesam li ti pripovjedio - nastavi Gospodarić o onom bijesnom čovjeku što me je posjetio kad sam još krčmarom bio u Gorskom? čini mi se da jesam. Naužih ti se onda straha!

- Jesi pripovjedio; mene bi strah umorio prem se ne strašim čega god.

- Kako ne bi! Molim te lijepo, ja ti sjedim sasma nebrižno u krčmi te čekam hoće li tko zalutat k meni, kad začujem na cesti topot konja, pogledam na prozor, a to ti nekakov seljak silazi sa pjenom posutoga konja... valjda od velike trke.

- A nije ti se činio čudnovat?

- Nije nimalo. Čekaj da ti dalje kažem. Ja mu još pođem u susret ništa zla ne sluteći, uvedem mu konja u staju, a on će do toga u krčmu za stol. Donesem mu po želji pol oke vina i htjedoh da se malo po krčmarski uljudno s njim porazgovorim, no pogledav ga pobliže, prođu me trnci, a ni da sam pravo znao zašto.

- Čudnovato.

- Kad ga razmotrih pobliže, opazim da su mu oči mutne i krvave. Bole li vas oči? - upitam ga napokon u strahu, kad mi odvrati: Ja sam bijesan. - Strašno!

- Predstavi si sada moj užas! Ali mu ne htjedoh povjerovati, ta bijesni ljudi grizu ko i psi, utješim sama sebe. - Vi me valjda hoćete strašiti? - upitam ga opet ja. No mjesto odgovora iskesi zube i škljocne njima, ko da će mi sada glavu odgristi.

- Možda je ipak bila samo šala?

- Ama nije - kad su ga još isti dan ulovili i pod zatvor dali gdje je dokraja pobjesnio tako da je istu stijenu pohrdao, a kad nije mogao više, svoje vlastite ruke. Da, vraška je to šala, da nijesam brzo skočio sa stolca te se zatvorio u pivnicu, Bog zna bi li se danas razgovarali?

- I zbilja! a šta je radio kad si mu pobjegao?

- Ništa. Izišao sasma mirno iz krčme, a zatim u staju po konja, pa zajašio na nj pa bjež... da se je sve kamenje prašilo ispod konja.

- Aj, Marko! Marko! zar opet ovu strašnu pripovijest pripovijedaš? - kliknu Gospodarićka koja je sada ušla u sobu te donijela u zdjeli nešto pečena mesa. Zar ne, susjede, strašna pripovijetka? meni se smrači pred očima kad ju čujem; a moj stari hoće da nas svaki čas straši.

- Bilo pak prošlo, a Bog zna je li tako bilo? Zar ne, susjedo, Marko rado štogod domeće? hahaha! - nasmije se Kovačić, pogladivši si štetinjaste brkove koji mu se preko usnica u polukrug zavijali.

- Pravo kaže susjed, momu Marku nije puno vjerovati.

- Kad sam te prevario? - zagrmi krupnim glasom Gospodarić svojoj ženi.

- Svakog dana dvadeset puta.

- Ne bi li još jedanput toliko?

- Ha ha ha - nasmije se Kovačić da se je stolac stresao, a batina koju je sveudilj držao međ nogama po podu zaklopotala. Marka bi skupo prodao tko ga ne bi znao.

- Znam, znam - uze domaćica a priloži ruku na smijuća se usta - hoće još i pod stare dane lovit djevojke po selu. Ja znadem da je susjed bolji.

- No sad si ga pogodila da bolji, koliko vuk od lije! - prekine ju čovjek.

Dok se susjedi u sobi šalili i pili, odšulja se lagano Pavao da potraži Mariju. Zađe u kuhinju, ali kuhinja pusta te mačak oblizava začađene lonce, mrmljajuć nenavidno. Mišljaše da je možda u dvorištu te hrani piliće, ali se po dvorištu same kokoši šeću, a okolo njih zavija kokot kolo tepući nogom po spušenom krilu. Pogleda u staju kad je ni ovdje ne nađe. - Da, zbilja, dosjeti se najedanput, valjda je u vrtu! Došav u vrt ne opazi nikoga, kruške i jabuke samotno i žalostivo pružaju ispucane grane preko puta što je sredinom sjekao vrt; hitra sjenica skakuće od grane do grane piskućuć navadnu pjesmu i za čas se

spusti u nasade zelja, a spaženu gusjenicu pojede. Na kraju vrta širi se tamnozeleno lipa, steruč gusti hlad po svom tlu; naokolo nje drvene klupe uokrug obrezane pozivlju na počinak.

Pavao pošee do lipe ne bi li možda Mariju našao gdje god u njezinu hladu, i jedva da se je na pedeset koraka približio, opazi dragu na tratini sjedeću gdje savija od ruža i karanfila kiticu, ogledavajuć ju brižno sa svake strane.

- Ha! - klikne Pavao i prestraši se svoga usklika nije li možda čula Marija - došuljat ću se tiho do nje da me i ne osjeti, ala će se prepasti.

Marija još sveđer veze a Pavao joj se tiho i obzirno primiće iza njenih leđa, još korak - i evo ga nad zabavljenom djevicom. Gusti pramovi padaju svaki čas na bijele ručice, a ove ih ljuto hitaju natrag na leđa da se je jedan zadjeo o Pavlovu ruku i ovio se oko nje; ali Marija još sveudilj ne sluti blizine dragoga.

- Tko sam? - klikne Pavao promijenjenim glasom i zahvati naglo rukama Marijine oči. - Tko? kaž'de, ohola djevojko?

Marija se htjede istrgnuti, ali se ne mogla maknuti, jer ju ovaj čitavu obuhvatio.

- Kobac! kobac! u pomoć ljudi! - stane vikati djevojka.

- Ne bi li koke odnio! A? - nasmije se Pavao.

- Golube i golubice, haj! haj!

- A znaš li mu ime?

- Znam! - Zlobniković!

- Neću te pustit ustraješ li me ljutiti!

- Neću te ni pitati, hrs! - istrgne se Marija Pavlu, smijuć se glasno prevarenu mladiću. On nagne za njom, ali uzalud jer se već skrila iza druge strane lipova drveta; kad on onamo, a ona opet natrag.

- Čekaj! čekaj! - krene se napokon ljuto Pavao od nje i pričini se kao da će otić, ali u isti mah priskoči Marija i ulovi ga za ruku.

- Znaš li kako se djevojke u stid tjeraju? - upita ga ona, uprv mu oči u ljuto lice.

- Dobro, dobro, kanit ćemo ih se - odvrati Pavao žalostivo.

- Pavle!

- Šta je?

- Ljutiš li se zbilja?

Pavao trgne ramenom i pogleda postrance uplašenu djevojku.

- A zašto?

- Zašto! kao da si već zaboravila, dobro, dobro! Kad si ti takova, bit ću ja drukčiji. Tko je to vidio bježat od čovjeka ko od divljaka rad nedužnoga pitanja.

- Ali, Pavle, kako si me mogao onakova što pitati a pred susjedom i roditelji, mislila sam da...

- Pa šta, i oni su tako radili, rad česa da se stidiš kad su oboji voljni da se uzmemo.

Marija se zarumeni do ušiju, oči spusti na zemlju a ruka joj ispane iz Pavlove, tako joj tjeskobno bilo oko srdašca a ipak slatko i ugodno. Svaki joj puta tako bilo kad je dragi spominjao ženidbu; ona je malo na nju mislila, budući zadovoljna da se bar katkada susreta s Pavlom milim pogledom ili ljubeznom riječi, a kad ju ovaj ostavio, spominjala ga na svakom mjestu i u svaki čas slatkim čuvstvom i nadom da će doskora opet vidjeti da nije daleko...

U tihoj drijemajućoj noći uzdizala oči k jasnomu, sa milijuni krijesećih se zvijezda posutomu nebu i prebiralala jednu za drugom pogađajući koja je njezina, a koja Pavlova, i našla dvije milovidne i jasne, nablizu se rastajuće, bez prestanka titrajuće jasnimi i radosnimi traci, gdje se uzdižu sve više tiho i bajno po golubinjem nebu i činilo joj se kao da se pozdravljaju, kao da se smješkaju vječno, nerazdruživo jedna drugoj....

Dok su ljubovnici u razgovoru bili, krikne od mlina krupni glas Kovačićev da su zadržali.

- Pavle! aj Pavle! šta si ti u vrtu? sadiš cvijeće ili ga bereš, a?

- Joj, joj, kuda ću? - usplahiri se Marija - da me ne vide da smo sami bili, tvoj bi me otac do bolesti nadražio.

- Jesu li cjelovi vrući? - krikne nanovo Kovačić, a domaćin i domaćica nasmiju se glasno, da se je pucnjava napetih pregača čula.

Marija zadržće po svem tijelu, istrgne se Pavlu koj ju je čvrsto obuzeo oko tijela i uteče plaho u obližnje grmlje, stisnuv se među grančice, ko prvi ljudi kad ih je Bog na grijehu našao.

- Daj djeci mira! Znam da se ni tebi nije ljubilo kad su te u ljubakanju tvojem uznemirivali - opomene Gospodarić nemilosnoga susjeda.

- E, da! moja bila ko srna plašljiva, ne daj bože da sam ju shvatio za ruku kad su nas drugi gledali, od stida htjela propast u zemlju - odvrati Kovačić, nasmiješiv se dobrovoljno.

- Ja moju čitava tri dana poslije ženidbe svejednako gledah, a sad - bog da ju pogledam u mjesec dana jedanput.

- No, no, ne bi li jeftinije? Čini mi se da ti se sjedinami ludorije povraćaju mjesto da budeš svakim danom pametniji - uzvrpolji se Gospodarićka i ostavi društvo ušav u kuhinju.

Susjedi se još dugo razgovarali, zapaliv drvene lulice s kratkim kamišem koje su vjerno sahranjivali u postranih žepovih; odbijajući gusti dim povelu razgovor o vinogradu i polju, o žitu i pšenici, tužeći se na porez. Kini se i muči, a kad privrijediš koju krajcaru, eto ti poreznika s čitavom hajkom!

Pavao ostade ko drveni svetac na mjestu gdje ga je ostavila Marija, slijedeć ju crnim okom do grmlja kuda je izniknula. Malo ga žalalo što mu je djevojka tako stidna i plašljiva, ali opaziv da se susjed s ocem primiće, pođe im na susret, čineć kao da djevojke ni bilo nije.

Koračajuć lagano pođu do lipe koja je Gospodarića vrt od Kovačićevoga dijelila, te se, sjednuv još malo na drvene klupe, oproste.

- Kad ćemo se vidjet? - dovikne Kovačić susjedu kad su već svaki svojim putem pošli.

- Kad Bog da - odvrati ovaj.

- Dođide što god k meni, baš sam otčepio zeleniku. - Ovih dana.

- Dobro. Dovedi susjedu s kćerkom. Zbogom!

- Zbogom!

Pavao se ogleda po vrtu ne bi li spazio Marije, ali se još nije pomolila iz grmlja, i nasmija se tiho, kako se smijemo djetinjoj ludosti.

II.

Tri dana poslije spremi se Gospodarić da se odazove prijateljskome pozivu. Opraši zabiljene hlače, osvjetla oglodale i pocrvenile čizme, navuče na se sivi kaput s velikimi puceti i baršunastim ovratnikom, pogladi dva-tri puta češljem po glavi, sveđer opominjuć ženu, prtljajuću po ormarih, da bude skoro gotova. Gospodarićka odvezala kecelju te ju bacila za peć, obukla novi košuljac i povezala glavu svilenim rupcem i dražila supruga.

- Gle, gle moj se stari želi danas nekomu omiliti: novi kaput pa osvjetlane čizme, nije šala kako se nakinčurio.

- Samo mi ga šuti - odvrati ovaj drsko ju mjereć - bolje izgledam nego ti u tvom košuljcu, izlaziš ko sjenica na vrbi.

- Ili pokraj vrbe kad se uz tebe stavim.

- Šta? ja da sam vrba? Ne bi ga u cijelom jarku takovoga našao, nuder gleda. - Gospodarić se ispravi ko vojnik na muštri, nakloni se duboko poput gradskoga gospodičića razdraženoj starici.

- Ala da se vidiš, skrio bi se u peć, i tamo bi ti se mace nasmijale.

- Tebe u kokošinjak, da te oskube guske, tvoje sestrice.

- S tobom nikada na kraj, gori si od babe, baš ti se pristoji blebetati - poozbilji se Gospodarićka i zovne Mariju, kiteću se u svojoj sobici pod krovom, je li se spremila.

- Odmah odmah, majčice - odzove se ova i poleti niz stube spremnim roditeljem.

Marija se odjenula u modru opravu, vlastitom rukom zašivenu, ovila bijeli vratić crvenim rupcem i počesljala gustu plavu kosu po djevojačkom običaju, razdijeliv ju u dva prama koji se niz leđa spustili, okićeni na okrajcih tankimi vrpcami. Kako je bila jednostavna, izilazaše ljepša od gradskih gospodičnih u svilenih opravah i opasanih na usko, da misliš - vjetar će ih prelomiti.

Gospodarićevi sami nijesu znali zašto su se tako nakitili, ta susjed jedva na sto koračaja daleko, a onako se često viđaju.

Nakitili se te se nakitili, i nijesu pitali je li to čudnovato. Jednostavni ljudi rado uporabljaju zgodu odjet se u svečano odijelo; kako se inače niski smatraju, misle da su se novim odijelom uzdigli.

Da bude svečanije ne pođu vrtom nego cestom. Svaki si mislio šuteć svoje, tek Gospodarićka opomene katkad kćerku da si bud odijelo bud vlasi popravi, da se ljepše drži i da bude uljudna kod susjeda, kako to majke običavaju.

Kad su došli pred susjedov mlin te morali preko mostića što je prekrpio mlinski potok, sustezao se svaki od njih da ga prije prekorači; smislio se na Kovačićku, koja se bila pojavila na prozoru, a kad ih opazila, opet se skrila u sobu. Svatko je znao da je Kovačićka skupijašica i da ne priušti nikomu da se od njene muke, kako veljaše sama, gosti, radi čega se nikad sa svojim čovjekom nije mogla složiti, komu je gostoljublje prirođeno bilo. A polaziti kamo gdje znadeš da te tko ma bio najnezatniji nerado gleda, neugodno je. Da se Kovačićka protivi ženidbi Pavla s Marijom nije još nitko znao, jer toga još očitovala nije, boječ se ljutoga supruga.

Kad je Gospodarić opazio da mu se pratnja susteže prijeći mostić, obodri se i prođe stalnim korakom naprijed zamahujući krupnom kestenjevom palicom uokrug, kao da će se pokazati smjelim.

- Palite topove i lumbarde, jedan... dva... tri tu... tu... tu! - začu se tu gdje tutnji Kovačićev glas, koj je usprkos obilnom trbuhu žurnim korakom dohrlio gostovom u susret, stisnuv susjedu i susjedi ruku a potreptav Mariju po ramenu.

- Napokon ipak! - rekne zadovoljnim i veselim glasom.

- S konji i kolesi, s gladom i žeđu poslije dugoga puta od dvadeset i četiri sata - odvrati Gospodarić i pokaže rukom na pratnju.

- Htio si valjda reći: s gospodom i gospođami - ispravi Kovačić.

- Kako te volja. Evo nas ovdje, a ti izvedi najtustijega vola iz svoje staje.

- Već sam poslao po mesara, a za ražanj dao sam posjeći najveći jablan našega jarka.

- A tko će ga okretati? - našali se Gospodarićka prinjev ruku na smiješeća se usta.

- Najveći orijaš čitavoga svijeta, visok ko nebo a krupan ko gora.

- Tko?

- Bučić. - Bučić bijaše škrti te sitni i suhonjasti susjed Kovačićev.

- Hahaha! - nasmije se cijela družba u jedan glas. Dok se susjedi šalili, nadođe i Pavao te stane do Marije, pozdraviv prije starce. Marija spusti oči i tihi i radosni smijeh preleti joj licem, poput proljetna vjetrića ljuljajućega se nad rastvorenimi pupoljci ruža.

Kad ju Pavao shvatio za ručicu, smela se sasvim neboga i pokliznula na glatkoj tratini, te se tako nehotice shvatila obima rukama oko Pavlova tijela. Njeno se bijelo čelo dirne Pavlovihi ustiju i oćuti žar njegovih usnica, da ju je vrela struja prešla po svem tijelu.

- Gle, gle djecu. Meni se ćini da se već ovdje ljube, ko da nemaju vremena nasamu toga ćiniti - rekne napol smiješno napol ozbiljno Kovačić i gurne susjeda da gleda.

- Zbilja, pa se nimalo ne žapaju - potvrdi Gospodarić.

- Ne ugonite u sram djecu - opomene sad Gospodarićka šaljive starce, ne ljube se nego se Marija pokliznula te se ulovila za Pavla. Vi ste zlobnici!

Marija se sva porumeni od stida i skoro da nije zaplakala.

- E, da! moj Pavao je lukavac pa gle kako je danas Marija lijepa, skoro da mu zavićdam.

- Ko svaki dan - prihvati opet Gospodarićka i krene prama dvoru.

Za ćas prihodnici posjeli oko stola, a domaćin meću nje. Upitali se za zdravlje, odgovarajuć jedan drugomu:

- Tako, tako. Zasad, hvala bogu, dobro. Pridošla i suhonjava Kovačićka k gostovom i sjedne pokraj Gospodarićke.

- Kako, susjedo! - upita tužno. Kovačićka se uvijek tužno držala, tužno govorila, tužno gledala, kao da je neprestance bolesna.

- Dok bude bolje, dobro.

- A kako vam?

- Ne budi potuženo, ne baš najbolje. Starost, pak brige.

- Bože moj, ne možemo uvijek biti mladi, a bez brige nije nitko na svijetu.

- Sve bi još pretrpila - tu uzvine Kovačićka oći k nebu, samo da mi Bog da zdravlje, ali bolest, bolest.

- Opet o bolesti - vikne sada ljuto Kovačić - mjesto da navlačiš staru pjesmu, radije skrbi da dobijemo vina... ili ne, vina ću sam donijeti, ti ne znaš za zeleniku, nego za užinu, znaš nešto masnoga, mesnatoga, puricu ili pijetla.

- Ah! uzdahnu ova i ostavi zlovoljno susjedu da vrši nalog, jer je znala da bi inače bilo svađe.

- Susjedo! stanite - kliknuše u jedan čas Gospodarićevi - nijesmo mi po to došli ovamo da se susjeda muči, bože sačuvaj!

- Ništa, ništa, ona znade što ima činiti - prekine ih Kovačić i povede nanovo razgovor o žiru.

Za toga stajaše Marija kraj prozora, motreć bistru vodu kako se meće preko mlinskih kolesa, obarajući se šumno u bezdno. Kraj nje stajaše Pavao, sav zažaren, razmatrajuć iz potaje krasno Marijino lice. Polako primicaše ruku k njezinoj, i bilo mu toli slatko i toli ugodno dodirivati se mehka tijela žuđenoga bića. Katkada se Marija okrene k njemu i pogleda ga golubinjim očima, da se od radosti i slasti htio rasplinuti.

- Vidiš krasnoga leptira na ruži - izusti ona stidno, svrnuv pogled na lijepu krilaticu lebdeći na ružinu cvijetu preko potoka.

- Krasan je.

- I ruža je krasna.

- I ona, ali si ti krasnija od obojih.

Marija pogleda Pavla, te videć gdje se ovaj ljubezno smiješi, nasmiješi se i ona, spustiv oči na ružu s koje je leptir odletio.

- Vidiš, ostavi ju - rekne tiho Marija - da potraži drugu. - Ove riječi nehotice dođoše na njena usta.

- Ja ću biti vjerniji leptir - izusti Pavao i pogleda joj odano u crne oči.

Marija se porumeni i u isti čas zadržće, kao da joj je dušom prošla tužna slutnja.

Kovačićka svejednako kiseloga lica donijela stolnjak i tanjure, da prostre, a Gospodarićka zovnu Mariju nek pomaže.

- Čemu ju mučite, ja ću sama, nije valjda ovamo došla da prostire stol.

- A da, djevojka se svemu priučiti mora; de, dijete moje, priskoči susjedi u pomoć, vidiš tamo gore ne može doseći.

Marija skoči ko vjeverica po dvoru, te se je vidjelo da je tomu poslu prevješta. I Pavao priskoči od šale da razmjesti tanjure, upotrebljujuć zgodu da u Marijine ručice dira. Kad mu ova opazila namjeru, udari ga lahko po ruci, obazrev se prije ne gleda li je tkogod.

Kad su prestrli stol, ustane Kovačić da donese starine, shvativ lijevom zeleni vrč što ga je gospodarica priredila, a desnom hrđavi ključ od pivnice.

- Ideš li sa mnom, da kušamo koje je bolje? - upita susjeda.

- Kuda?

- U raj, evo ključa svetoga Petra.

- Ne mamite moga starca - uplete se Gospodarićka - znate da mu se u glavi smuti kad vino miješa, a onda ni mene, ni koga drugoga sluša.

- Malo mu neće nauditi.

- Bože sačuvaj, i zadnji put je tako bilo. Ogrebao si negdje ruku, ako ga nije ogrebla koja ženska, te stade jaukati i plakati da će mu ruka nateći, da će mu se upaliti, pak pošalji brže po liječnika, i ni pet ni šest već da mu se ruka odreže namah, jer da ne bi još rado

umrijeti, makar ja to i željela; a kad smo ga tješili da nije tako zlo kako misli, skoči iz kreveta, te u gaćah i košulji, bos i gologlav, bježi iz sobe u noć da ga netko traži na obaru.

- Laže, laže, tako mi Petrove brade, laže, ko sve njezine druge - izvine se Gospodarić.

- Vidite ga, sada ni sam ne zna što je bilo.

Kovačić se glasno nasmije, pa uprkos susjedinu suprotku potegne susjeda za kaput ne bi li za njim u raj, prišapnuo mu u uho: - Jedna ženska, dva vraga, nedajmo se, brajne vino je jako, al smo mi još jači.

- Kano da je sam nečisti! ove su ženske željezni križ, promumlja Gospodarić, pošav za domaćinom velikimi koraci.

- Bog ih znao! Ali šta... tvoja! to ti je janje... ali moja, moja! radije ću tri dana slušati gdje cvile nemazana kola, negoli nju tri časa kad počme zabavljati... ah, ženske, ženske! - uzdahne duboko Kovačić, i u isti mah nasmije se iz svega grla da se je čak u sobu čulo...

Dok susjedi u pivnici bili, razgovarahu se susjede na isti način, optužujući opet muškarce. Gospodarićka živo kretala rukama, dočim se njezina druga tužaljivo držala, uzdižuć po navadi oči k nebu, te kimajuć amo-tamo glavom.

- Dakle je vaš čovjek takav - poče posljednja - ja sam mislila da je samo moj.

- I te kako, kad pogleda malo više u čašicu, već ne ima s njim razgovora, psuj i kudi, vi ste ženske takve i onakve, da se bog smiluj!

- Ah, joj! moj bi namah na šake kad mu ne činim po volji.

- Vidiš! - Gospodarićka sklopi od čuda ruke.

- Duše mi, bi.

- Hvala budi blaženoj djevici Mariji, moj samo psuje i u najgorem slučaju prijeteći da će se raženiti, ali ni da bi samo zamahnuo na me rukom, ne daj bože; ja bi poludila.

- Nesretno vino!... da ga samo nije Bog ni stvorio - zakima Kovačićka i pogleda prema vratam, kao da se čudi što toliko dugo - ne dolaze iz pivnice. - Zar su se utopili, ili šta rade? - šapnu susjedi.

- Nakresat će se opet - potvrdi ova, zakimav također nezadovoljno glavom.

Uto banu u sobu susjedi, plamnoga lica i krijesećih se očiju od nutarnje vatre. Kovačić nosijaše važno pun vrč pogladiv si po koji put vlažne u polukrug zavite brkove, dočim je Gospodarić klamićuć nastojao da objesi ključ o vrata, ali mu svaki put klone ruka čim je ključ pridomakao čavlu; napokon ga poslije uzaludna napora položi na stol u namisli da će još trebati.

- Jesam li pravo rekla! - šapne Kovačićka tiho Gospodarićki, odlazeć na vrata da donese pečenje.

Marija i Pavao stajahu međutim u kutu sobe kraj ogromne peći, čavrljajuć uzajmice i podsmjehivajuć se katkada plaho smiješnim roditeljem. Marija gledaše zvrndajuću macu koja se je na svom pećnom prijestolu laskavo uvijala, uzdižuć oštro kusast rep komu na vršku, kad je još bio cijel, bijaše zaklonjen potajni vražićak, a toga je sretno pristranio sluga svojom kebon po nalogu praznovjerne Kovačićke. Dok je Marija gladila macu, gladijaše Pavao Marijinu ručicu, koja se je smicala niz macinu kičmenicu.

Kovačić sjede važno na svoj stolac i natoči zijevajuće čaše, da nazdravi prihodnikom po staroj hrvatskoj navadi. Desnom rukom prihvati svoju čašu, a lijevom pogladi na obje strane brkove, zakašlje malo, da bude čistije grlo, uzdigne oči, kao da će se nečemu drugomu dosjetiti, i začme ovako:

- Dragi susjedi! - nastane kratka stanka. - Već je mnogo vodice proteklo našim potokom, i mnoga kapljica vina niz naše grlo što smo ju u bratinsku ljubav ispili, otkako se kao odani prijatelji i znanci poštujemo. Moram priznati da mi u našem jarku, dapače u cijelom svijetu nitko draži nije do vas, mili susjedi! Kovačić se nanovo nakašlje i ispravi, kao da će tek sada nešto važna reći, dočim su Gospodarić i njegova druga pripravnno uzdigli čaše, sklonivši čedno oči u kojih su se suze krijesile. - Žalibože da nijesmo imali prilike naše prijateljstvo potvrditi trajnim vezom, nego jedino iskrenom pažnjom. Pavao! Marijo! - prekine najednom Kovačić svoj na veliko zasnovani govor, kao da jim je njihova prisutnost za takav razlog trebala. - Hodite bliže djeco i sjednite ovamo k nama, ne budite tako strani! Ta vi ste naša djeca - dometne tronutim glasom. - Hm, hm, - nakašlje se opet po kratkoj stanci i nastavi uzdignutim glasom govor: - Moja najtoplija želja odvajkada bila je da se naše prijateljstvo rodbinskim vezom utvrdi a tomu se eto... najljepša prilika nadaje. Kako smo opazili, to se naša djeca - kod te riječi porumeni se sva smetena Marija, a srce joj poče silno kucati od radosti, i Pavao se silno uzradova, uzdignuv oči zahvalno k ocu, te stisnu drščuću Marijinu ruku - iskreno ljube, a znadem da se ni vi tomu ne protivite.

- Bože sačuvaj! kako bi! - kliknuše ujedno Gospodarići, a čaše im se malo prelijale.

- Dobra kob - zakrči Kovačić - bit će krsta - i nastavi u najljepšem toku prekinuti govor. - Naša se djeca, na radost našu, kao i mi ljube, pa što ćeš više! Ja mislim dragi prijatelji i susjedi, da nam je dužnost sve žrtve doprinijeti njihovoj dobrobiti i upotrijebiti priliku da naše prijateljstvo najsvetijim vezom, tj. vezom rodbinskim posvetimo. Ja mislim da ste me ti, dragi prijatelju, i ti, draga susjedo, i napokon vi mila djeco, kojih se to najviše tiče, razumjeli, i da ćete svi prihvatiti želju ne samo moju nego kako se nadam, i vašu! Posvetimo ove čaše rujnoga vinca uspjehu naše nakane, da se ispunila! Bog živi mladence!

- Bog živi! - kliknuše u isti mah svikolici, kucnuv se pripravnimi čašami, a čaše skladno zveknuše. Ista stidna Marija usmjeli se sada, te zahvalnim pogledom kucne se sa svima i najposlije sa svojim dragim Pavlom. Sva su lica plamtila ognjem radosti, do jedinoga lica Kovačićke, koja se je ovaj čas bila tiho došuljala u sobu, primamljena suprugovim glasnim govorom, ali se opet nezadovoljno, začuv o čem se radi, odšuljala kako je došla. Jedina ona nije klicala u svečanom veselju razdraganih susjeda.

- Neka, neka! - mrmljaše sama sobom, polazeć iz sobe. Bog im dao sreću, ali ja znam da im otuda neće polijegati.

Još se dugo potom pilo za prijateljstvo - čašice zvečale, lica plamtila, a iz veseloga srca izvirale miloćujne riječi. Kovačić zapjevao jasnim grlom slovensku: Kolko kaplic, tolko let, daj nam Bog na svet živeti, a Gospodarić prilagođivao svoj koliko-toliko valjani glas, ali mu se ne dalo pravo složiti. Kad je gođ pogriješio, opomenu ga žena, gurnuv ga tajno pod stolom, da šuti, ali se on ne da smesti.

Pavao se pusti u veliki domjenak s Marijom, dražeć ju lakoumnimi dosjetkama, ali ni ona njemu ne ostade dužna odvrćajući mu šalu za šalu, dosjetku za dosjetku, prigovor za prigovor, samo kad joj je što krupna rekao, spusti oči i ne odgovori ništa.

Za toga se ne htjela Kovačićka umiriti, svaki čas ustajala sa svoga stolca izilazeć u kuhinju, ili bavlajući poslenu po sobi, samo da opće veselje bar nekako u nesklad dovede.

Čim je sjela do Gospodaričke, poče se namah tužiti kako je teško živjeti na svijetu, i kako je sve skupo i opet o bolesti, i opet o dragom novcu, da se je ova u dnu srca svoga ljutila.

- Ja se nadam da ni vi, draga susjedo, proti mladencem ništa ne imate - zapita jednom sasvim nevino Gospodarička.

- Ne imam baš ništa - odvrati ova uz neku muku - ali je još oboje premlado te ne bi smjelo misliti na ženidbu. Ne znam kako Marija, ali je moj Pavao jošte, jošte odveće laskouman i neuk upravitelj gospodarstvom.

- Pak smo mi tu da ih ravnamo.

- Ah mi! - uzdahne teško domaćica - kad se uzmu, neće nas više slušati, svako po svojoj glavi! Vidjet ćemo; tu se još ništa odlučiti ne da, možda će se još koje predomisлити - prismetne dvojbeno.

Tako se zabavljali do kasne noći. Kovačić se s Gospodarićem stao sve glasnije razgovarati, Gospodarićka drijemala a domaćica zijevala, da se bog smiluj. Jedina djeca ne malak-sala na čednoj zabavi.

- Ajdmo, već je kasno - ustane napokon Gospodarićka ozbiljno - susjeda će rano ustati, a ne može poradi vas u krevet! Ustani jednom, Marko - gurne svoga čovjeka, dosta je zabave!

- Ali, susjedo - prigovori joj Kovačić - Bog da se zabavljamo, zar ne, ti ostaješ? - upita druga.

I ovomu se činilo kasno, jer je ustao sa stolca, ali mu je bila muka ravno stajati a ne svaliti se.

- Idemo, idemo - izmumlja zatim i uhvati ženu za ruku.

- Aah! - zijevne Kovačićka - kasno je, kasno.

Mladenci pozirući jedno drugomu u oči ni ne opaziše da se roditelji spremaju na odlazak. Ko da se je soko odrekao divlje naravi sjedeć uz bijelu golubicu, tako izilazaše Pavao uz nježnu Mariju. Tajnovito titralo nestalno svjetlo svjetiljke po njihovih licih, obasjav ih višim čarom, jedno se sagibalo drugom, ko dva lahorom zanjihana cvijeta, oko se sastajашe s cvijetom, uzdah s uzdahom, duša se stapaše s dušom i činilo im se kao da čuju slatke i milotne zvuke nečuvene glazbe, sve glasnije i glasnije zamnije u njihovih srcih spjev potpune sreće do koje ne dosiže razorljiva ruka sudbe... Ovakove slasti osjećaju samo dvije nevine, skladne duše...

- Lahku noć! - doviknuše si starci na rastanku.

- Lahku noć! - šapnuše si mladenci.

U sobi nestane šuma i zamalo svjetla. Kovačić se odjeven uvali na krevet, a posljednja mu bila: Gospodarić je pošten čovjek, i ja sam pošten čovjek, mi smo svi pošteni; ali mi je tvrdo pod glavom ko da ležim na mlinskom kamenu; kamen se vrti i ja se vrtim, mi se svi vrtimo... brr... ali je jako vino!

Kovačićka molila na svom krevetu ne bi li Bog rasvijetlio pamet svim kojim se muti; a Pavao - ne - on nije molio, njemu se prikazala Marija kako mu na oprost pruža toplu ručicu, a on neće da ju ispusti već ju privija na svoje srce. Činilo mu se kao da po ruci prelazi njezina duša k njegovoj, da uz nju samotnu snije pokojni san...

Gospodarićka je imala trista neprilika dok je svoga čovjeka dovela kući. Svaki se čas ustavi na putu navaliv da se vrati svomu dragomu, ljubljennomu, jedinomu prijatelju... da mu još jednom poželi lahku noć!

- Ali molim te lijepo, hodi, jer ću te inače ostaviti na cesti - zaprijeti mu Gospodarićka.

- Ostavi me gdje te volja, ja neću ništa više za tebe znati, ti nijesi moja žena, Kovačić je moj dragi, ljubljeni, jedini prijatelj na svijetu, i nitko drugi - - ostavi me, ja ću se plakati... hu, hu, hu - zarida Gospodarić i vagne u stranu poput podsječena hrasta.

- Nesretno vino, usušilo se do zadnje kaplje! - uzdahne mu žena. Poslije dugoga puta od dva sata, koj se trijezne pameti može za četvrt prevaliti, smjestiše se Gospodarići u krevetu.

Na Marijine oči spusti se kasno san. Dugo i dugo motrijaše iz svog ležišta nad njezinim prozorom lebdeće ljubljence zvijezde, i kao da su se danas bolje sporazumile, približavaju se nablize jedna drugoj, pozdravljajući se nježnim posmijehom blažene ljubavi...

III.

U župi sv. Jakoba svetkovalo se svake godine proštenje uza svečani ophod, na koj su sa svih strana grnuli ljudi, bud da se pomole bud da se poslije molitve zabave u obližnjoj krčmi gdje se je vesela mladež sakupljala na pjevanku i ples.

Župna crkva stajala na pol sata daleko od našega jarka. Samo si trebao uspet se na sljeme brdina što su s juga zaklanjale jarak i eto ti cvjetnih polja gdje se pred tobom steru pukla u beskrajnu ravnicu. Usred nasada jablana diže se ponosno toranj s pozlaćenim križem, a pod njim bijeli se crkva i nedaleko od ove župnikov dvorac. Naokolo stoje nepravilno razmještene seljačke kolibice, skrivajući stidno svoje siromaško ruho med vrbovlje. Jedina krčma podiže bijelo lice nad zarašteno selo, poput čarobne gospe koja želi primamiti što više mladića.

Naši susjedi polazili svake godine na ophod, a polazili i ljetos.

- Idemo li rano na proštenje? - upita dan prije Kovačić prijatelja kog je ugledao na kraju vrta.

- Za hlada - odvrati ovaj, ne čudeći se nimalo pitanju prem nije bilo prijašnjih dana ni spomenka o tom.

Jedni i drugi odjeli se zarana na taj dan u najljepše odijelo i krenuli oko sedme ure s doma. Ista Kovačićka odjela se u sivo odijelo, objesiv na uši zlatne naušnice, da i ona svetkuje taj dan dostojnom vanjštinom; ali tko bi zavirio u njezino srce, vidio bi da polazi najviše radi čovjeka da ga razbornim opominjanjem od rastrošnosti suzdržava, te... bude li se dalo... i od krčme.

Ženskinje zajedno, muškarci zajedno! - zapovjedi Kovačić spremnoj četi.

- Djeca na čelo - primetne Gospodarić.

Isti se mah razrediše, kao da polazi zapovijed od đenerala. Pavao i Marija pohite naprvo, Gospodarićka s Kovačićkom za njima, a najposlije prijatelji. Verući se po brijegu dođoše do strme stijene, uzdižuće se baš naproti Kovačićevom mlinu strmo uvis. Na toj stijeni stajaše željezni križ što ga je dao Kovačić postaviti u zahvalnost što je Bog opčuvao njegova Pavla koj se jednom, uspinjuć se drsko po njoj, okliznu strmoglavce u jarak ne ozlijediv se nimalo.

Svi se ustave ozbiljna lica, reć bi da ih je tajna sila pripela na mjesto. Ni da je tko samo progovorio jer nitko ne htjede ponavljati strašnu uspomenu, zavaljenu u zaborav novijimi događaji. Pavao pusti Marijinu ruku koju je dosle čvrsto držao i zadržće tijelom, spominjuć se kako se je niza stijenu skotrljao u deset hvati dubok jarak; i da se slučajno nije desio na mjestu kud je pao gust grm, isprebio bi se bio na tvrdom tlu do mrtva.

Poslije nijeme stanke krenuše šuteć dalje, tek kad su se podalje od kobnoga mjesta udaljili, usudi se Kovačićka natiho šapnut:

- Sama blažena djevica Marija usadila je ondje grmlje da ne bude nesreće!

- Budi joj hvala i dika! - uzdahne Gospodarićka.

- A batine laskomnoj djeci - primetne Kovačić. - Tko mu je rekao penjat se po stijeni, ja bi rad znao, tko?

- Ne blazni! - prekine ga zabrinuto majka. - Bog je voljan bio čudo učiniti, da grešni ljudi u njega vjeruju.

- Bog ne čini kakvomu deranu za volju čudesa.

- Ah, Šimune, Šimune! ti si nevjerujući Toma, ti, ti si...

- Opet prodike. Odi miči se naprvo, kod Jakoba nas čeka pop, jesi li čula?

- Ah! - uzdahne Kovačićka iz dna rastuženoga srca i pođe.

- Tko bi još ženske prodike slušao! Ne znam čemu popovi uče tolike škole - uze Kovačić govoriti. - Ej! susjede, šta si se zamislio? - zapita druga.

- Ništa, ništa, mislio sam hoćemo li dosta rano doći...

- Bog te krstio! vidiš da je jedva sunce krenulo. Reci sad da li i tvoja prodiče?

- Tko? a da, moja žena! Kako kada. Kad ju kočiš naljuti, hoće i ona, al je ne sluša nitko - dometne pecljivo Gospodarić kad vidje da se je žena obrnula.

- Ne boj se, ne, ne marim odgovarati - rekne ova. - Poznamo se. Rado bi me dražio. - Potom se okrene rastuženoj susjedi nasimjav se malo zlobno. Za čas se uspeše na vrh sljemena. Na zvoniku zazvonila zvona, i nadaleko razlijegao se turobit i pozovan glas. Okolo crkve vrvila u bijelo odjevena svjetina, navaljujući na crkvena vrata.

Razgledav se uokolo požuriše svi, i nitko ne progovori riječi. Pavao se nekako zamislio, pozirući katkad u Marijino lice, a ova kao da se ga je svaki put prepadala i zabunjivala. Susjede koračahu sitnima koraci za djecom, motreći znatiželjno vrevu svjetine koja se je s brijega nasitno razabrati mogla. Jedini krupni koračaji Kovačićevi i šviganje Gospodarićeve palice prekidahu tihi polazak.

Kad su blizu crkvi prispjeli, sustave se djeca da pričekaju starce.

- Bože dragi! zakasnili smo na misu, znam da je već započela - rekne Kovačićka, i nagne žurno trčati ne pazeć slijedi li ju susjeda.

I ostali pospješe korake i umaknu, razastav se, na crkvena vrata, turkajući se s nasilnom svjetinom.

Svećenik stoji na propovjedaonici i žesti se i jadikuje o silnih grijesih koji su navladali po svijetu, i ako se ovaj, tako govoraše, skoro ne popravi, zatrubit će za čas gromne trublje Sudnjega dana i plamno ždrijelo pakla prozdrijet će u grijeh ugrezli svijet.

Čulo se ovdje-ondje jecanje bakâ, šapat strašljive djece, dočim se veličajnim talasanjem orijaše crkveni svod od popove riječi. Sve pazi napeto, sve upire oči na govornikova usta.

Krenuo ophod okolo crkve. Djeca pođu napose, a pred njom stari i pognuti učitelj, držeć u ruku starinski molitvenik, te razdire hrapavo grlo ko da para platno; za njim pjevaju djeca neskladno i bučno kao po grmlju nestašno jato vrebaca. Poslije djece slijede djevojke, stidno gledajuć preda se, samo se gdjejoja usudi mignuti na stran, i namah se zasramljeno pocrveni, i uzme prebirati čislo, i žvatakati ustima, kao da moli. Iza djevojaka dolaze žene i bake, koje iza svakoga trećega koraka uzdišu i klecaju krsteć se suhim rukama. Sasvim napose dolaze muškarci, bez reda, bez pravila, otac uz sina, mladić uz

starca, šapčuć međusobno, te smiješec se pridušenim smijehom, bilo čudnomu učitelju bilo kojoj bogoljubnoj starici.

Zvona zvone, mužari gruvaju, zastave se vijore, a svjetina krotko i spokojno stupa okolo crkve.

Poslije ophoda razdijeli se na hrpe svjetina, jedni krenu kući, drugi u krčmu, treći ostanu još koj čas na mjestu.

- Jeste li se dosta namolili? - upita Kovačić svoju družbu kad se po dogovoru pod lipom iza groblja sastadoše.

- I odviše - prihvati Gospodarićka. - Nam ženam nije se nužno mnogo moliti, ali vam koji ste crni ko gavrani ili začađeni dimnjaci...

- Šta? šta? - upita sad Gospodarić da natjera ženu u tjesnac, jer je znao da ju je lahko smesti.

- Velim da smo mi golubice, a vi gavrani.

- Ja velim da ste vi guske, a mi sokolovi - pobije Gospodarić ženu si i nasmije se slavodobitno.

- Guske! hahaha! - bane u smijeh Kovačić - dapače moja je tuka s dugim nosom.

Ovo je Kovačić rekao da naljuti svoju ženu koja se još uvijek od prije mrgodila, odvrćući od njega oči.

- Nikud, ali baš nikud ne idem više kuda ti pođeš, jer ne znaš drugo van gristi i rugati se - nesretne mene! - navali Kovačićka plašljivim glasom koriti supruga. - Ti ćeš me tvojim ujedanjem spraviti u grob, al neka, neka, ni tamo nije zlo! - Tu krene na stranu, kao da će plakati.

- Ženo!

- Dobro, dobro.

- Ti ne znaš za šale.

- Takove ne.

- Hodi da se pomirimo, ne ljuti se, nijesam tako mislio. - Kovačić ju prihvati za ruku i privuče ju k sebi. Kovačićka se malo mrgodila, ali se za čas nasmije suhonzavim licem, kad joj i drug iz šale na ljuto okrenuo lice, stegnuv duge obrve da su se u sredini čela sastale.

- Tako valja! znadem da se moja starica ili da rečem mladica ne ljuti nego samo tako.

- Dosta je dosta, idemo - prekine ga ublažena supruga.

- Kuda? - upita Gospodarićka.

Gospodarić trgne ramenom, kao da je to pitanje suvišno bilo.

- Kuda pošteni ljudi idu kad ožedne - rekne zatim.

- K izvoru kreposti - dometne Kovačić.

- Oh! opet trošiti novce, kao da ih suviše imademo. Idemo radije kući, kod kuće se zabavava jede i pije - opomene Kovačićka videć susjedu spremnu da krenu u krčmu.

- Gdje su djeca? - uleti joj se u riječ Gospodarićka, i obazre se na sve strane.

- Djeca? Valjda su već pošla kući. Nije druge, moramo, moramo tad i mi - rekne odlučno Kovačićka.

- Djeca se valjda požuriše zijat u razvaljenu peć! - posiječe si Kovačić ženu tražeću povoda da ne idu u krčmu. - Otišla su u krčmu, u nadi da ćemo i mi onamo.

- Dakako - potvrdi Gospodarić i pogladi se rukom po obrijanoj bradi.
- Eno ih! - Eno ih! - klikne Gospodarićka - sad će zamaknuti u krčmu.
- I zbilja. Sad moramo onamo - potvrde složno susjedi. Kovačićka nezadovoljno zaklima glavom i pođe s družbom.

Pavao i Marija odoše uistinu poslije ophoda krčmi, ne obazirući se na roditelje. Nešto su zaključivali da će ovi onamo, a nešto ih želja vukla da se zabave na plesu uza svirku neudešenih gusala pod strehom priređenom za gostove u ljetu. Odstranili stolove i stolice, izmeli pod, namjestili glazbenike u kut, pa eto ti ljetne plesne dvorane!

Primaknuv se bliže začuju svirku i škripnju čizama, toli zamamnu i pozovnu, da se nije su mogli suzdržati a da ne polete u kolo.

Mladići stojeći naprama djevojkama tipkaju hitro i okretno prstima po tleh podbočiv se obima rukama o kukove, a ove se okreću i priletavaju k mladićem da se zajedno s njimi u kolu okrenu. Sad se promijene i tipkaju djevojke, a mladići se okreću. Izmjenjujuć se tako jedni i drugi, plešu dok im ne ponestane daha.

Pavao uhvati Mariju okolo pasa, okrene se nekoliko puta s njom uokolo, te se krećuć namjesti u red s ostalom mladeži.

Sve se je divilo nadošlim plesačem. Pavao najspretniji od najspretnijih, a Marija najljepša od najljepših. Zamjerno se ogledavaju mladići na Pavla, zamjerno djevojke na Mariju.

Ima tu djevojaka sa svih strana, nakićenih od pete do glave iglom i vrpcom, đerdanom i prstenjem, ali se od svih nakitom odlikovala Marijina susjeda, kći skupoga Bučića - dekla Mara. Nametala na se uresa za tri druge. Zatakнула u vlasi cvijeće, da bi se na njem, kakono vele, blašće moglo napasti. Bahato uzdiže glavu, prezirno motri ostale djevojke a najvećma Mariju na koju se mladići željnim okom stadoše obazirati.

Ono malo njih što ju je pazilo, iznevjeri joj se čim je Marija došla. Ima doduše nešto bokčarije što živi od dana do dana, bez krova i kućišta, obazirući se na nju rad njena bogatstva, ali se ona takvih neimalaca stidi.

- Gle! - šapnu debela Mara djevojci kraj nje stojećoj - gle kakova je Marija ovamo došla, ni prstena nema na ruci, ni češlja na glavi, pa kako joj rubac nahero stoji, hihih!
- Ali je ipak najljepša od nas.

Mara pomodri od jada i ljuto se suprotnu drugarici.

- Šta? Marija! ta da je najljepša? Ja se na njenom mjestu ne bi usudila ni ovamo doći - neka ide radije purice pasti...

Za toga su i naši susjedi stigli krčmi da gledaju veselu mladež.

- Gledajder naše mladence, kreću se ko kolo okolo točka! Nije šala, još bi i nas nadražili da se okrenemo na starih nogu - veli Kovačić i radosnim licem motri djecu kružeću se u bujnoj vrevi.

- Boga mi, bi! Da me nijesu izdale noge, ja bi mu se odmah pridružio - primetne Gospodarić.

- Ej susjedo! - opet će Kovačić - ne bi l' onako malo?

Gospodarićka se porumeni i uzmakne natrag.

- Bože sačuvaj! Bilo bi smijeha! Da su poklade, kako - tako...

- Đavola! Tko nam se nasmije, iskresat ću mu zube!

- Ni za sve blago cijeloga svijeta - ispriča se Gospodarićka i uzmakne dalje.

Ali moj Kovačić ne budi lijen skoči pa uhvati susjedu i hoćeš-nećeš dovuče ju uz pisku i ustezanje do strehe. Opaše ju jednom oko pasa, a drugom ju zahvati za ruku i okrene nekoliko puta da se je pod tresao.

Mladež se stala smijati da se je previjala, ali to Kovačić kao da ne čuje; vrtio se dok mu nije sape nestalo, a debeli znoj šiknuo po licu.

- Tako valja! - rekne kroz hohot sustali Kovačić. - Da nije trbušine, ja bi se brže okretao od ikojega mladića. Evo ih! Šta ste sustali! Šta se smijete? Ej, dok sam ja bio mlad kao vi, okretao sam se kao babino vreteno, ne mogli mi gudači dosta brzo zagudati prije bi im popucale strune i polomili se prsti.

Ali se usprkos Kovačićevoj obrani ne utiša smijeh, najglasnije se orio Gospodarićev, koj ne mogaše pojmiti da bi se Kovačićeve trbušina onako okretati dala, a što više - da mu je pošlo za rukom plašljivu ženu zavući u kolo.

Čim je Kovačić ustao, istrže mu se Gospodarička, ne znajući bi li se ljutila ili smijala, te pobjegne k susjedi koja se krstila od čuda.

- Jadne vas! Nije dosta da sâm luduje, hoće da i drugoga smijehu izvrgne! - srete Kovačićka zasopljenu susjedu.

- Osveta! osveta! - izrekne ova pridušenim glasom otiruć znoj.

- Ha! Ostavimo ih same - dosjeti se Kovačićka, ali neodlučno sustane kod pomisli da ostavlja rastrošnoga supruga na pogibeljnu mjestu.

- Ala bi nam nagodile, kao Krapinci raku! - progovori iznenada nadošli Kovačić iza leđa žene. - Što misliš, susjede, nećemo si za njima otirati suza?

- Što se mene tiče, ja dozvoljavam - odvrati Gospodarić prislušivajući zajedno s prijateljem Kovačićkinu prijedlogu, i odmahne rukom u znak potpune privole.

Gospodarička se ne usudi uzdić oči pred susjedom, tako ju je smela njegova drzovita šala, a tim više kad je ovaj zapitao:

- A kako je, susjedo? Zar ne da smo se okretali ko dva srasla listića na vjetru?

- Platit ćemo mi to! - jedva izusti promuklo ova.

- E! Znamo ga mi: ja i susjeda! Da nas ti derani svojim smijehom pomutili nijesu, zanjeli bi se u zrak - opet će Kovačić s lukavim smijehom.

- A tvoja trbušina ostala bi na klinu? - primetne zlobno razdražena mu žena, na što se svi glasno nasmiju tako da je sad prvi puta usudila se uzdić oči zadovoljna i bar nekako osvećena Gospodarička.

Šaleći se odu na Kovačićkinu nevolju u krčmu.

Iza vinom polijanih stolova sjede seljaci, rogoborno govore o kojoj seoskoj novosti, ispravljajući jedan drugoga.

- Tako je. Slušajte! - veli jedan.

- Nije tako. Vjere mi nije! - ispravlja ga drugi.

- Nijedan vas nema pravo, ja sam polag bio, na ove moje oči vidio sam cijeli čin. Dajte da vam kažem - umiješa se treći.

- No, no, da slušamo - sada će svi, podižuć pažljivo glave, a gdje koji bi i ruku priložio na uho.

Mlađi se uz silan smijeh nakupili oko jednoga stola, zabavljajući se čudnim prizorom. Usred njih zavalio se na stolac pijanica Kolarić iz jarka, i hrapavim glasom moli da mu naliju koju čašicu vina jer mu ga nikoji krčmar ne htijaše više davati na dug. Kradimice

nasiplje obijesna mladež u vino papra i soli, a Kolarić ju žedno na sveopću radost ulijeva u nećutljivo grlo.

Naši se susjedi namjeste okolo prazna u kutu stojećega stola, gdje je jedino škrti Bučić zapremao jedan stolac, srčuč polagano i obzirno čašicu vina.

Jedva da se pozdraviše s njim, okrenu se nasmješljivo od njega. Ali se to Kovačićki našao dalo, i prijazno sjedne uz njega. Ljudi jednake nevolje, sažaljuju sebi ravne, osjećajuć uz to polakšicu vlastite boli. Ovaj joj smjerno pripovjedio da je došao rad kćeri koja je želila naplesati se.

- Ah! vaša je kćerka zahvalno dijete, ona vas ljubi, ona vas sluša, da, da je... - šapće Kovačićka.

- Kako? kako, draga susjedo? - znatiželjno pita Bučić.

- Da je moj Pavao voljan, ili ne... - on bi bio voljan, ali moj nesretni Šimun misli da za njega veće sreće nema od Gospodarićeve Marije, a ja znam, vi se ne bi protivili kao otac Mare?

- Kako, draga susjedo, oboje bi bilo sretno.

- Oboje, oboje i mi uz nje - sveudilj šapće Kovačićka da ju njezina svojta ne čuje. - Pa da što imaju ti Gospodarići, ja ne bi ništa rekla, ali bokčarija...

- Bokčarija! - potvrdi Bučić i prevrće rukom novce rasute po džepu. - Ne bi li se što god dalo uraditi? - pita opet sklonu i povjerljivu Kovačićku.

- Teško... - zakima dvojbeno ova - moj je Šimun čudna glava, što on smisli, to se ne da opovrći, prije bi nosom prebio stijenju.

Još se dugo razgovaraju međusobno, razmišljajuć osnove kako bi Pavla od Marije rastavili, ali im se nade razbiju o silnoj volji Kovačića. Ljubav djece smatrahu krhkom zaprekom.

Odmaknuv se koliko se dalo od njih, zabavljaju se naši susjedi, natakajuć si marljivo čaše. Gospodarić se smije smiješnim plesačem, a Kovačić draži ljutitu susjedu da se je okretala ko vila okolo vitoga bora.

Mladež se veselo vije, slijedeć zvukove jednostavne glazbe, pod strehom, i nježnim zanosom uživa slasti plesa. Mnogim se ljubovnikom, koje možda rastavlja mržnja roditelja ili druge okolnosti, udesi prilika, barem na čas ticat se žuđenoga bića; oko tone u oku, dočim se ljubeća srca jedno za drugo prilažu uz drhtaj sretne ljubavi.

Kakvom opojnom radosti zanjihavaju se naši ljubovnici na krilih glazbe; čini mi se kao da izmiče ispod njihovih nogu pusta zemlja, a da se zanose u krajeve vjekovite nikad nepomućene sreće!

Čudnovato se ponaša među milokrvnom mladeži debela Mara! Našla si staru trcljastu, krezubu djevu škiljavih očiju, zlobnu kao zmiju, kojoj se je seoska mladež rugala. Kad su htjeli koga nadražiti, podražiše ga krezubom Barom, pomećuć mu ju za tajnu ljubvu.

- Znae šta nova? - upitao bi jedan od razigrane mladeži.

- Šta? - zapitaju znatiželjno svi, a uz to pitanje navire im na usta pridušeni smijeh.

- Bara... Baretina se udaje.

- Gle vruga! A za koga ide?

- Za našega Janka... Jankića, kako se već zvaao onaj koga su htjeli nadražiti.

- Nije moguće! Ej lukavo je čeljade naš Jankić!

- Tako mi sunca, istina je!

- Hahaha! - udarila bi na to u smijeh razuzdana mladež na žalost i jad Bari namijenjeno-ga sretnika.

Smiješno je dakle bilo od Mare da se je pridružila takvoj djevojci, ali se utopljenik i za slamku hvata. Mara se ljutila što za nju ne mare, a u ljutosti željela i drugim pomutit radost.

Dogovorila se s novom drugom da će plešućoj Mariji podmetnuti okrajak od stolca, a kad se spotakne da će joj se iz svega grla nasmijati.

- Samo pazi, moja Barice, da te ne opaze; kad se Marija k nam okrene, a ti se sagni kao da hoćeš nešto podići i hitro... hitro podmetni drvo - reče Mara tiho škiljavoj drugi.

- Ali ako me opaze?

- Muči Barice! Dat ću ti ovaj prsten na lijevoj ruci ako joj pogodiš pod noge. Ne boj se, ne gledaju na nas!

Mara se okreće lagano, poput cvijeta koga je proljetni vjetroc zanio uvis, i približaje se kovarnim djevojkama. Bara se već sagiblje da podmetne kobno drvo, dočim joj se druga pripravlja na gromoran smijeh, kad najednom doleti među plesačice, neopažen od niko-ga, pijani, dogola poderani Kolarić, i obuhvati usahlim rukama iznenađenu Maru.

- Pomoć! Pomoć od razbojnika! - povika iz svega grla ova, ali se nitko ne miče da joj pris-koči u pomoć; dapače se većina stala smijati, i gledati hoće li se Mara oteti.

- Maro! - zabenavi Kolarić - dajde da nas dvoje zaplešemo! - i pijan uhvati se nje.

Mara odskoči, turne ga od sebe, ali se na njezinu nesreću Kolarić čvrsto uhvatio za odijelo, te kad se Mara trznu unazadak, ostade mu komad tanahnoga ruha u ruku a debeljka, kako je sobom mahnula, strovali se među gudače od kojih je jednomu uz silni prasak dositna zdrobila gusle.

Stoji cika, stoji vika, smijeh i rogozor.

Da se od dna pa do krova trese plesni dvor!

Neću vam, drage moje čitateljice, pripovijedati kako se sramotno s razderanom haljinom odstranila iz društva nevinih djevojčica debela Mara u radost sveukupne mladeži a u nevolju svoga oca, skupoga Bučića, koj ju je naumice ovamo doveo ne bi li se koj glupi mladić u nju zaljubio. Neću pripovijedati kako su tuj naši susjedi i njihova mila djeca do večera dan proboravili, jer se bojim da će se mojih gradskih čitateljica ovo jednostavno mlinarsko društvo malo ili nimalo doimati. Ustrpite se zasad, a kad drugu pripovijest začnem, pripovijedat ću vam o grofovih i knezovih s dugimi mačevi, a s kratkim pošteenjem!

Kad se sunce plamnoga lica s ravnicom sastalo, a sa sjevernih gora došuljao hladni vjetrić, ublažujući ljetnu sparinu, otputi se naša družba kući. Mučaljivo stupaju naprijed, kao da ih je bučna zabava umorila. Kovačićka se nekako namrgodila, žaleć u potaji za novcem što se je danas potrošio. Gospodarička se časimice samoj sebi smije, spominjući ples. Prijatelji koračaju stalnim korakom, i kade preda se iz lulica katkada koji njih zakašlje... i to je sve. Zato su mladenci življi.

Slatko i neznanu zadovoljstvo prolazi njihove skladne duše, ispunjene žarom nevine ljubavi. Nježne im riječi naviru na čista usta, popraćene uzdasi uzburjenih srdaca... ali uzburjenih tiho poput gorskoga jezera kad za zvjezdovite noći njim zaplovi bijeli labud.

Obuhvatili se oko stasa, kanoti na plesu, i priklonivši glave jednu k drugoj gledaju u tajnovito milijuni zvijezda posuto nebo. Divno se ljeskaju njihove oči od krijesa zvijezda, divno zamnjevaju njihove riječi u múku drijemajuće noći.

- Marijo!

- Pavle!

- Dušo moja!

- Živote moj!

Potpomažuć se međusobno, uzveraju se po strmom putu na sljeme gora iza kojih im se ukaže zavičajni jarak. Sve muči i spava spokojnim snom, tek se daleko, daleko ozivaju stope njihovih roditelja, opominjuć ih da pričekaju, miješajuć se s romornim strujanjem mlinskoga potoka.

Nehotice se približavaju k stijeni s koje se je strovalio Pavao, i nijedno ne odaje bolna čuvstva koja im ovaj čas obuzimlju slatko-tužne duše, boječ se povrijediti pokoj drugoga. Nedaleko od krsta ispod rosom blistajućih se borova bijeli se kamen, i neznanim nagonom polaze k njemu da se od dalekoga puta odmore.

- Marijo! ti me ljubiš, ti hoćeš biti moja? - pita drščućim glasom Pavao.

- Dragi! kako možeš o tom posumnjati kad mi je cijela duša ispunjena tvojom slikom? Zar ti ne kaže ova rosa u mojih očiju rad koga se je u nje salila, a kakovim se žarom ras-klapljuje u nevidivu maglu uzvijajuću se molitvom sinjem nebu?

- Ah, Marijo, tajnom tugom uzljuljalo se moje srce, a tvoje se oči tolikom odanošću sjaju!

- A otkuda se u nj ušuljala tuga? Daj, dragi, da još dublje uronem u tvoje srce, i da istjeram svojim likom sve tvoje jade.

Čarobno se sada zasja Marijino lice u srebrenih tracih nebom plovećega mjeseca, čarobnije nego ikada... kao da ju je obasjao sjaj najsvetijega anđela... anđela ljubavi. Neodoljivim zanosom privije Pavao svoja usta do Marijinih i plane cjelov proniknut svimi neizrecivimi slastmi ljubavi... najslađi i najčišći spojnik dviju zauvijek sjedinjenih duša. - Ah svu sam te, svu udahnuo u se, i nikoja te sila ne uzmogne više izagnat iz moga srca.

- Sva sam uz tebe, dragi, sva... zauvijek!

- Zauvijek! - ponovi Pavao i žestoko zagrlj krasnu Mariju!

IV.

Bijele magle zakolaše nebom zastiruć mrtvom turobnošću usnuli svijet. Hladan vjetar otkida sa oglobljenih stabala zaostalo žuto lišće i raznosi ga divljim hujanjem po zraku. Davno li su milocvjetne biljke sagnule nježne glavice k majci zemlji; davno li su njihovi - šareni leptiri polomljenih krila uz nje smrznuli i pali. Šareno jato zeba, vrebaca, strnada-ka, za ljeta po hladnijih šuma, oblijeće sad tužno i nakostriješeno drvene staje. Isti ljudi, ljubeći inače svježi zrak i vedro nad sobom nebo, bjegaju pod mračne krovove, te upiru oči u ognjene peći od kojih su tako dugo s prezirom odvrćali oči - naučene na svijetle zrake žarkoga sunca.

Natmureno sjede naši susjedi u sparnih, dimom napunjenih izba, te mučaljivo i dosadno pilje u bijele stijene, tek im se katkada svidi od dosade - čega li? - zanovijetati preslicom zabavljenim ženama.

Uza sve to ne zamrle njihove šale i dobrovolja.

Za duge večeri posjećivali se međusobno da uz čašicu vinca prokartaju mrzost, nastalu samotovanjem u tamnih soba.

- Bože moj! dosadnoga vremena! - znao uzdahnuti Kovačić - ne vidiš sunca ni mjeseca, kao da su te zatvorili u raku... a da barem te kiše stanu. Lijevaj danas, lijevaj sutra, a prekosutra ni za groš bolje. Hu... uu! zima je, brci mi se zamrznuli ko brezovo šiblje... đavola vam! - izdere se najednom - zašto ne ložite?

- Šta bi ložili, popiplji samo peć, vruća je da bi se na dva maha prepekao, ako te volja - odvrtila ukorena domaćica.

- Pa donesi starine! drukčije mi ustine krv.. i susjeda dozovi ovamo... drr... groznica me trese.

- Odnio bi me vjetar.

- Ne velim tebi... u mlinu je sluga... ili stani... ja ću sam reći, vi žene nijeste ničemu, ni da vas čovjek u dimnjak objesi!... Vjetar... zima, zima... vjetar, joj te joj! Hej! Mikula! skoči k susjedu i reci mu da se i kod nas otčepiti može... makar ga u gunjce zavijemo... žurno da je odmah ovdje! - naloži Kovačić slugi.

Kad je za koj četvrt sata sluga doveo u tri zimska kaputa zavijena Gospodarića, s kapom od jarećeg krzna na glavi, pomodrela od zime lica a ukočenih ruku, dozvao mu nasmješljivo Kovačić: brajane, ti si se valjda uzimio kao puh u šuplju stablu, ili si ženi ručice ljubiš da joj se koj drugi ne dokrade? Hodi, sjedi ovamo!

- Samo na čas, samo na čas - ispriča se Gospodarić.

- Jesam li ga pogodio! E da! ne pušta se kod mene na vrata bez maltarine. Ako tvojoj starici nije pravo, a ona neka dođe ovamo bude li treba, smoć će se i za nju preslica.

Tako se naši ozebli susjedi stali razgrijevat. Popij k tomu koju čašicu žarkoga vinca, i plane u tebi krv, ko da đavlove sluge pod tobom vatru lože.

- Ložite, ko da vam je ispeć vola za banovu inštalaciju - reče ražareni Kovačić nakon sata zabave - otvorite vrata da se ohladi soba!

- Isuse blagi! - kliče mu žena - jesi li ti onaj koj se je maloprije htio smrznuti ko kapljica rose na mrazu?

- Idi! ne mrndžaj! ja ću se utušiti od sparine.

Više puta se dala i Gospodarićka nagovoriti da susjeda posjeti, a Kovačić zbijao šale, malo što nije pukla od smijeha. Spominjao joj i ples na Jakopovo, ali se svaki put zagrozila da će se osvetiti bilo kad, premda je odonda mnogo vremena proteklo te je mogla osveti oholadnjeti. Tom bi prilikom došla i Marija, a Pavao bi ju radosnim očima i veselim riječi zabavljao, pripovijedajući joj u zakutku sobe, gdje se je sa njom smjestio da im nitko ne smeta, pripovijedajući o lijepih djevojkah i junačkih mladićih. Katkada mu utekne i po koja šala, a Marija se slatko i ljubezno smije, da te uz taj smijeh i najokorjelija tuga mine, da ti se led žalosti u žaru radosti rastapa... Zgodi se te se koji put rukom drsko dirnu djevičanske grudi, a Marija se zastidi i smete, da ju žarka krvca poli po nježnom obrazu; ona htjede da mu se otme, da sjedne uz majku, ali tajna, slatka sila prikiva ju na mjesto...

Osim toga vidjevali se naši ljubovnici na granici vrtova, od čega ih ni zima ni led suzdržati ne mogaše. Drščući po svem tijelu dotekoše pod lipu da se čas porazgovore.

- Majka se zabavlja u kuhinji, a ja bjež, brže-bolje iz sobe da vidim, ali samo nakratko, ja moram odmah natrag! Bože sačuvaj! da zna majka kuda ja bježim na ovoj zimi... bilo bi ukora i smijeha - govorila dobjegla Marija, jedva dišući od trke, čekajućemu Pavlu.

- Dušice, samo malo da ti uhvatim ruku... ala je studena! gle kako su topla moja njedra, a kuca jače srce... znaš ono srce što se hoće raspući od same ljubavi za tobom.

Marija se postidi, ali ne susteže ruke.

- Dosta je dosta! Idem... pusti me, dragi, znam da se već majka čudi kud me je nestalo.

- Pričekaj... još malo... ali samo malo maljušno.

- Ne, ne smijem. Zbogom! *do viđenja!!!*

Ko da su ju same vile odnijele, izmače se Pavlu i pobježe, a ovaj ju slijedaše bistrim okom dok ne zamače za vrata.

Tek kad je dohujala ljuta zima sa ledenim sjevernjakom, šikajućim ti u lice ledom, škripljivim snijegom, zamrzlimi potoci, ledenimi, cvijećem okićenimi prozori, s gustimi maglami, kratkimi dnevi, dugimi, strašnim noći, prekinu se željeno druženje. Kad je bilo otući na potoku led da uzmogne voda okretati mlinarska kolesa, dotrči od zime ukočeni Pavao na čas Gospodarićevim da se sagrije, ali ga jedan pogled Marije ugrije više od dimeće se peći.

Prošlo i to. Utišala se zima, razišle se magle, a između njih uze se pomiljati sunce mlakimi traci, topeč na visoko nasuti snijeg. Led se otapa na sve strane i šumnimi strujami slijeva se u potok. S krova spadaju debele kaplje, žamoreć jednoglasnu ali utješnu pjesan. Stoji čevrljanje nespretnih vrebaca, sjedećih jatovice na suhих grančicah suncem grijana drveća - još čas i eto ti žuđenoga proljeća sa svim svojim čarom!

Uto se stanu raznositi crni glasovi po selu - crni za mladež, a i za brižne, djecu ljubeće roditelje. Koncem travnja začne popisivanje vojačenju doraslih mladića. S trepetom sluša tijelom razvijeni mladić takove vijesti, s užasom pomišlja na posljedice ako ga pronađu sposobnim krvavoj službi. U jedan mah rasplinuše se sve njegove slatke, bujnim žarom mladoga srca uzgojene nade. Ostaviti nadugo, a možda i nauvijek mile roditelje, uzor i nasladu plamne duše - ljepotu djevojku: dragu, rodni dom, strme gore i pitome poljane, sa svojim cvijećem i lahoru - sve to imaš ostaviti, da se pokoriš željeznomu zakonu, da ideš u stegu službe. Sretnih naroda koji znadu za divno i uzvišeno čuvstvo - umrijeti za domovinu kad ih ova pozivlje na bojno polje! Junačkom grudi usprijечиš udarac neprijatelja tvoje najsvetije majke - majke domovine, a kad ti iz ranâ poteče žarka struja svetim gnjevom uzavrele krvce, slatkim prijegorom ispuštaš plemenitu dušu, pomoliv se posljednji put zamirućim ustima za njezin spas, za njezinu sreću, za nju... za nju! za svetu, jedinu domovinu!

Ali se vojnička stega ne mili našem narodu, otuda i tužaljke žalobitoga kajkavca iz dna tugom uzmućenoga srca izviruće; koga ne dira njegov jednozvučni spjev, kad zapadom sunca, poduprijev se na družicu kosu, zapjeva:

*Trava, trava, zelena!
Tko će tebe, travo, kositi,
Kad ja moram pušku nositi!
Trava, trava zelena!*

Bijaše nedjelja. Jasno isplovi nebom sunce, proljetno ožarivajuć veselo prosnuli svijet. Navrvila svjetina u župnu crkvu, a među njom i naši znanci. Ne sluteći ništa zla, moljahu se iz dna zahvalna srca da ih nadalje Svemoguću u svojoj milosti uzdrži. Kad se pop uspeo na prodikaonicu, napeše uši da tim laglje riječi evanđelja dopru u grešna srca. Divno ih uznese riječ božja i smiri im makar i neznatnimi grijesi uzbunjena čuvstva.

Poslije prodike izvuče pop iz knjige popisanu artiju, namjesti na oči očale i nakašljav se nekoliko puta izjavi slušateljem da mu je od višnje oblasti došao nalog pročitati sve one koji se imadu na vojačenje staviti, a možda ne znaju jesu li na redu.

Kovačić i Kovačićka, Gospodarić i Gospodarička a najčudnovatije Marija svrnuše u jedan mah plaho oči na Pavla koj je kao i ovi probljedio, i tajnim drhtajem stanu prislušivati imena određenih mladića ne bi li se možda i Pavlovo među njima našlo.

- Juro Krmelić, Luka Đurin - čitaše pop, a po crkvi tišina da bi prašinu čuo padati - Pavao Kovačić, pročita najednom, i nehotice sustav nastavi dalje.

- Sine! - vrisnu Kovačićka.

- Pavle! - zamre na probljedjelih usnah dršćuće Marije.

- Je l' moguće? - izustiše u jedan mah naši prijatelji, ne pazeć pristoji li se u crkvi glasno govoriti.

Pavlu koj je napeto uzdignuo glavu da sluša, klone glava na prsa i maglenim sjajem zabljenu mu oči. Još se nitko do ovoga dana nije dosjetio da je Pavao navršio devetnaestu godinu a na kakovu ga službu ova veže! Jednostavni ljudi ne poziru uopće rado u budućnost, tek se katkada kojemu sviđi razmišljati o jesenskom vremenu bude li jasno ili kišovito toplo ili studeno. Što su manje mislili na to, snovajuć ženidbu njihove djece, tim ih je većma ova vijest dirnula i iznenadila. Jednostavni se ljudi uostalom brzo utješe, ta jedva da su izašli iz crkve, poče govoriti Gospodarić: - Ne bojte se, nije sve propalo; i mene su triput zvali, ali me svaki put pustiše kao preslaba.

- Kako? - uleti mu u riječ Kovačićka.

- Evo! kad su pustili moga staroga, pustit će i Pavla. Pavao je visok, al je slabiš - rekne utješljivo Gospodarička.

- Nu, vidite pustili su me, susjedo - odvrati Gospodarić pitajućoj Kovačićki, neće se ni za Pavla trgati.

- Bože daj i blažena djevica Marija! - uzdahne ova.

- Ah! - uzdahne Marija i suznim okom pogleda snuždenoga Pavla, na što joj ovaj krepko i nebojažljivo stisnu ručicu, kao da ju je htio utješiti.

- Hm! hm! - kimaše dvojbena Kovačić koj je dosele mirno i zamišljeno koračao u družbi.

- Šta? - kliknuše jednoglasno svikolici, kao da je Kovačić nešto važnoga rekao.

- Šta? Ništa! - odvrati ovaj zlovoljno znatiželjnoj družini, prekinut u svojih razmatranjih.

- Kako je god, dobro nije.

- Kako? Kako? - upitaju opet svi, skrenuv znatiželjne oči na njegova usta.

- Nije to šala služiti kao vojnik, ja sam to iskusio, kad čovjek dvanaest godina života svoga probubnja, može kimati glavom.

- Da! Zbilja! - rekne Kovačićka, i ono malo utjehe što se je pokazalo na njenom licu, iščezne bez traga.

- Da. Čitavih dvanaest godina probubnjao sam kod regimente - opet će Kovačić, a ostali ga pokorno slušaju što kani reći - a kad su nas gonili na vježbu, znale mi se tako umoriti ruke da sam proklinjao cijelu vojsku od đenerala počamši pa sve do vragolastoga kapurala koji je htio da se ko mačići penjemo po drvetu, tj. ja ne, nego moji drugovi, ja sam im samo bubnjao.

- A je li koji s drveta pao? - upita uplašena Marija.

- Hahaha! - nasmije se Kovačić nevinomu pitanju, a njegovim smijehom povedena zareda se smijati cijela družina do jedine Kovačićke koja u svojoj prekomjernoj brizi nije razumjela šale, istom se Pavlu dalo na smijeh, koj je sada uzdatljivo prišapnuo Mariji: Ne boj se dušice! Ako se hrom ili kljast vratim od vojnika, nećeš me prezreti?

- Ne straši me, dragi! - izusti ova i napol plašljivo napol nasmješljivo nastavi - onaj Bog koj te je spasio kad si se strovalio sa stijene, spasit će te i sada.

Tako se priučili starci i mladenci na pomisao koja ih se je u prvi mah ljuto kosnula, da bi se Pavlu moglo dogoditi proslužit koju godinicu - tako veljahu sami - u vojsci, a da bi Bog i sreća dala, mogao bi se i iskoljenčiti.

U stanoviti dan imala se mladež sakupiti u obližnjem trgovištu gdje su ju pregledavali i sposobnu određivali u vojsku. Tužan bijaše odlazak Pavlov od kuće, tijekom tužniji što je bio prvi; od poroda pa sve do sada ne izađe nikuda iz svoga miloga jarka, tek se katkad zgodilo da je pošao u koju župu na proštenje, a to jedva na dva tri li sata daleko s nadom da će se do sumraka vratiti.

Noć prije odlaska stisnula ga najjače. Neizreciva tuga obuze mu srce, zavijajući se sve uže i tjesnije okolo njega, poput guje koja je osjetila da joj je plijen u moći. Sad tekar osjeti svoju dosadanju sreću, slatki užitek slobodnoga života, minuvšega netom kraj njegovog oka poput čarobna sna... Daleko od doma, od roditelja, od Marije - ah, drage, ljubezne, jedine Marije! - imao je sprovodati tužne dane u krugu neznanih, mrkih lica... Mišljaše na promjene koje bi mogle nastati za njegova odsuća, i sve mračnije nastade mu u duši; grudi mu se burno nadimale, a na oči mu nehotice navirale žarke suze, suze bolnoga prijegora... Zgodi li se da mu se je kada vratit, neće li možda koga od milih roditelja naći pod hladnom zemljom bez blagoslova, bez oprostaja, neće li se do onda tko drugi za Mariju naći, tko drugi ljubiti njemu obećana usta... U ovoj buci uzburkanih čuvstava zazvone mu slatko i pomirno, poput dalekoga zvona za strašne bure, Marijine riječi koje je izustila za one sretne noći kad su se povraćali od proštenja... Zauvijek!.. zamnije u njegovom srcu. Zauvijek!.. zvonjaše čarobno sve glasnije okolo njega zavjetna riječ, razliježuć se divno kroz tihu, svijetlu noć poput slatkočujne glazbe.

Uzburkanimi grudima, od navale krvi plamnim čelom ostavi svoje ložište koje je vrelimi suzami natopio, i pođe u tihu noć ne bi li mu se silna bol u noćnom miru utišala. Šumno struji potok, padajući sitnom rosom niz mlinska kolesa, pričinjajući se rastaljenim srebrom kadno ga vedrim nebom ploveći mjesec obasjao blijedimi traci. Sve drijemlje i počiva, uživajući slatki pokoj duboka sna, tek potok ne miruje, zagoneći se neobuzdanom silom sve dalje i dalje do vječnoga mora... Po prozirnomo nebu rasute zvijezde proziru toli milo, toli nježno, rekli bi znatizeljno na zasnuli svijet kao da se raduju njegovu pokoju... Cijela je noć proniknuta tajnovitom glazbom koja te mami da zaklopiš umorene dnevniimi promjenami oči, te da se podaš nepomućenu snu... Sni - sni - cvrči u grmu cvrčak, a daleko, daleko za gorom odzivilje mu se zamirući krik prosnule se ptičice, čega li? Ne znaš jesi li ga uistinu čuo, ili ti se samo pričinilo.

Snivaj! kad ti u srcu bjesni divlji orkan strašno nabujalih čuvstava! Što je više zatihnuo okolo tebe, tim gromčije slušaš udarac trzajućeg se od boli srca...

Pavao se pošeće po vrtu, a blistava mu se rosa stresa sa raznjihana njegovim dodirom grmlja na glavu, hladeć ju ugodnom vlagom. Dođe do lipe, i obazre se na sve strane ali nigdje nikoga... Zašto ne miruješ? kao da zamračeni, tek na vršku ožareni nasadi drvlja pitaju; ovdje-ondje zatrepeće koj listić, kao da hoće vidjeti noćnoga prolaznika; kao da će mu kazati: zašto nas buniš, dijete bućnoga dana? Miruj! il ćemo ti zaviti oči da ne budeš znao gdje si, u krevetu ili u grobu...

Laganimi koraci približi se Gospodarićevu mlinu, uzdižuć oči k Marijinom prozoru, ali ne vidje ništa. Stakla se bliješte od mjesečeva sjaja da ih ne možeš prozret.

Marijo! - uzdahne tiho i zarida opet od navale boli.

Spuštenih ruku i oborene glave uputi se na brdo naproti mlinu... Sjedne na kamen te stane podbočiv glavu rukama piljiti u prozore. Dugo motrijaše puste prozore, kad mu se najednom pričini da se je nešto iza njih zabijelilo i pomaklo... Otare oči da jasnije razabere priviđenu sliku, ali ne vidje ništa. Za čas mu se opet pričini, i to jasnije nego prije, kao da vidi u bjelinu odjevenu Mariju gdje uzdiže lice k nebu. - Ona je! ona je! - klikne s ushitom, i potrči nizbrdo natrag do pod prozor.

- Marijo! - stane ju strasno nazivat dršćućega srca.

Nešto zaškripi, staklo zvekne, a na prozoru sine bijela Marija.

Marijo! - navre nanovo na Pavlova usta.

- Ti ovdje? - odazove se djevojčin glas.

- Ja odlazim sutra, možda nauvijek! Ne dalo mi se od uzbune usnut, pa sam se pošetao po vrtu i došao ovamo.

- Sjutra? ah!...

- Ranim jutrom, jedva ćemo se više vidjeti. Možeš dolje da se za posljednji put zagrlimo?

- Ne mogu, vrata su zatvorena, a da ih otvorim, čuli bi roditelji.

- Zbogom!

- Stani! - dozove mu Marija i nestane je na čas u sobi. - Evo ti, na uspomenu, pazi! - sa prozora padne nešto svijetla i zazvoni na kamenu ko srebro. Pavao se sagne i podigne... prsten. Ovaj je prsten dobila Marija za šesnaesti rođeni dan od majke, a odlučila ga u potaji posvetiti uspomeni dragoga.

- Hvala ti, dušo, zbogom! čuvat ću ga ko srce u grudih.

- Zbogom! - zamre u noćnoj tišini Marijin zvučni glasić, a u njem odazva se vapaj ranjenoga, cvilećega srca. Za svitanja dođe naručeni seljak s koli koj je Pavla imao odvesti u trgovište. Jošte se ni živa duša ne pokaza na cesti, a Gospodarići već kod Kovačića da se s Pavlom oproste. Pošto se je sa svimi izljubio, pošto je s trepetom zagrlio plaćuću Mariju, pošto ga je majka dršćućom rukom blagosloвила, skoči na kola, a kraj njega sjede otac da ga na žalosnom putu poprati.

- Zbogom i opet zbogom! - začu klicati za sobom, i kad se je posljednji put ogledao, opazi plaćuću Mariju gdje si lice u rubac sakriva.

Neću pripovijedati s kakovim su čuvstvom otac i sin došavši u trgovište očekivali čas kad se je Pavao pred komisiju imao staviti, niti toga kako im zadrhtaše srca kada je krupni kapural zaviknuo čekajućoj svjetini: Pavao Kovačić! Jedno ću kazati: da je Kovačiću, kad se je iz istražne sobe začuo oštroglasni: sposoban, ispala iz ruke palica, da mu je zapeo dah, i da se je od muke skoro onesvijestio.

- Dakle mu nema spasa? Jaoh si ga meni - - zakuka s naporom, i da ga u taj par nadošli sin nije suzdržao, bila bi se ogromna ljudesina srušila. - - -

V.

Cijelu noć i cijeli drugi dan sprovede Kovačićka u grozničavom očekivanju izilazeć svaki čas na cestu da vidi vraća li se sin. Svaki štropot približavajućih se kola dovede ju u takvu smutnju da se je morala uhvatiti za štogod što ju je od pada suzdržalo. Kasno u sumrak izađe posljednji put na vrata, ali odnikuda nikoga.

- Neće biti dobro, joj, joj nesretne mene! - šaptaše sama sobom sumnjiva starica. U kako-vih deset sati začuje kola gdje se kotrljaju prema mlinu i u dvorištu stanu. Čega u drugih okolnostih nikada učinila nije učini noćas, pustivši svijeću da gori do gluho doba noći. U hvativ malne dogorjelu lojenicu, potrči iz sobe da vidi uspjeh.

- Šta je? Kako je? - stade vikati kad je opazila da se je suprug bez sina povratio.

- Kako! kako bi drukčije biti moglo - uzeli su ga - odvrati joj Kovačić, silazeć mučno sa ljestvama ograđenih kola.

- Uzeli? joj - joj - a nijesi znao gospodi reći da je jedina, da ću umrijeti ako ga uzmu... ah, Bože, Bože, zašto si me ostavio, što sam sagriješila, ja nesretna majka! - uze ridati rastužena Kovačićka i zadrhta da joj je svijeća ispala iz ruke.

- Muči, starice, sad nije drukčije. Uzeli, pa uzeli, je li cmizdriš ili ne cmizdriš, to je svejedno, i ja sam dvanaest godina odslužio, a nije me zato vrag odnio! - utješi ju po svojem načinu suprug.

Kovačićka je cijelu noć provela klečeć pred raspelom, polijevajuć ga suzami silne tuge i lomeći ruke, mislio bi: sada će propasti u crni grob. - Ja najnesretnija majka... Bože, Bože! ti, koj sve znaš i vidiš... - Prebiralasve svoje grijehes i zaključila da je to kazan za Gospodarićkinu kokoš koju je potajno po slugi dala ubiti radi kvara što joj ga je činila u vrtu.

I Gospodarići prepali se od ove vijesti. - Šteta, vječna šteta za mladića! - govoraše Gospodarić, zaključiv ovako: - hm, hm, čudne se stvari zbivaju dan-danas na svijetu - akoprem je to nešto naravnoga bilo. - A je li, to moguće? Bože dragi, čovjek bi proplakao - - kimala mu žena, a na njezinu se licu izražavalo iskreno sažaljivanje; katkada joj se svidjelo i gorku reći, da su u komisiji morali biti sami krvopije.

Marija se nije dala iz sobice, sagnula čelo na ruke, a iz oka joj se roni polako i teško svijetla ko rosa suza za suzom, plod duboke, nepoimne boli. Njeno je lice problijedilo kao ljiljan zasađen u gustu hladu, kojega odiskona proniknula sunčana zraka; oči joj nalikovale na zadahnuto staklo, tim više što je njima mrtvo i ukočeno piljila preda se.

- Dijete, milo djetesce moje, vidiš i Kovačić je služio pa mu se zato ništa zla dogodilo nije, Pavao će se vratiti za koju godinicu... no, ne plači toli jako... pa onda ćete se ipak uzeti, znadeš! oh, to će biti ljepota i dragota, a ja ću s Kovačićem zaplesati od radosti ko na proštenju - - tješila ju majka.

Teški, duboki uzdisaj otme se Marijinu srcu, da se je Gospodarićka prestravila i kćer prihvatila za čelo da li joj ne gori, nije li bolesna.

Boli nastale iz naravnih uzroka jenjaju brzo i lahko, osobito kod ljudi zdrave ćudi. Kovačić, koj je na svoj vojnički život posvema zaboravio, spominjuć ga svake godine samo jedanput, tj. kad su se birali momci, poče sada sipati kao iz rukava svoje zgrade i nezgrade iz one dobe. - Ej! - znao on pripovijedati kad se je naše društvo kod čašice vina sastalo - da ste samo vidjeli kako sam ja bubnjao kad nam je bilo poći na vježbu; moji su drugovi morali začepiti uši, bogami, bubnjao sam da me je bilo na tri milje daleko čuti. Kad su me tražili, poznavali su me namah po bubnju: tamo je tamo, na onom brdu, ili u onom jarku Kovačić, govorili poručnici... jedan vam je poručnik oglušio od moga bubnja, da ga svi liječnici ne mogoše izliječiti, bijes me uzeo ako nije.

- Hehehe! - smijala se Gospodarićka takvu pripovijedanju, te prinijev ruku na smiješeca se usta reče: nije vas srce bolilo za takva gospodičića?

- A šta! to nije ništa. Jedanput kad smo se imali na carev god staviti u paradu, zavežem jednomu vojniku, zvao se Žaba... dobar dječak ali malo smušen, sa svimi kuharicama u gradu vodio je poznanstvo... bio vražji dječak, da, zbilja, ja mu zavežem u telećak mačka, a kad mi na trgu stali pucati, mačak: mijau, mijau... hahaha! udri se mi smijati, a đeneral,

koj nas je komandirao, gledaj ljuto jednoga, gledaj drugoga, pitaj tko je to, dok ti ne nađu u Žabinu telećaku mačka... a šta Žaba?... Žaba se krsti od čuda, otkuda mačak? pa na carev god, na paradi... simo, tamo, šta će biti, zatvorili mojega Žabu u tamnicu na kruh i vodu, i malda nije dobio batina, da, batina.

- Siromah! a vi ste je zaslužili - uze Gospodarićka sažaljivati Žabu.

- Batina, bogami, bio bi dobio, ali ga na sreću obranio pukovnik, dobar čovjek ko kruh, a sladak ko med, no... ovio bi ga okolo prsta, i taj je namah pogodio da Žaba nije kriv, već da su mu to drugi učinili.

Marija si je po Kovačićevu pripovijedanju čudnovato predstavila vojnika u službi, i mislila, amo, tamo, čemu trebaju njena Pavla... da se penje po drvlju, kao kakav psićem uplašeni mačak, da bubnja... a da od gromnoga udarca nekakvi poručnik ogluhne, ili da mu kod svečanosti uture u telećak repatu životinju? Bože dragi! čemu to? toga ona nije dočuila. Malo se plašila vojničke kazne, ali ju Pavlova umiljatost, koja je svakoga osvajala, utješi. Postalo joj laglje oko srca, a magla koja je zavila njene golubinke oči, raspline se zakratko. U lice joj ko i prije navaljuje krvca, a tihani smiješak zatitra snova okolo nježnih usta poput sunčanoga traka koj se je kroz gusto zelenilo prošuljao i zaigrao na bistrom talasu. Jednom riječju... Marija se utješila. Što ju je katkada znala obuzeti žalobita čežnja, pustota, osjećaj samotovanja kad se je pošetala po vrtu do lipe, a pomišljala si Pavla koj ju je ovdje znao iščekivati, daleko iza strmih gora među stranimi ljudmi, dolazilo je od toga što ga je i odviše često uza se vidjevala, a dakako najviše od silne ljubavi, zanimajuće se udesom druga.

Nekoga dneva stisnulo Kovačića čudno u grudih; zlovolja i nejasne slutnje koje čovjeka obuzimlju prije kakova nesretnoga događaja, ispunile mu dušu. Sve mu se mrak vijao pred očima, a u srcu tužno, strašno... te je bez razloga proplakao. Odluči da pođe u krčmu u jarku, i da se u društvu razvedri. Kad se je otpravljao, suzdržavala ga sklopljenim, molećim rukama žena: ne idi, dragi, nikuda, prisnio mi se ove noći strašan san da su te napali razbojnici i da su ti glavu prebili, govorila mu na polasku ona, i otajan mu glas prišaptivao: ne idi, tvoja je zvijezda potamnijela, a mjesto nje podigla se krvava strahota da te zamami, upropasti. Čudne, upravo lude čine nam se u prvi mah ovakove slutnje, ali ima nešto u njih istinita, dolazile one koliko mu drago po liječničkih izvješćih od natrepana želuca, od navale krvi ili ma kojega fizičnoga uzroka.

Putem zakrene Gospodariću ne bi li ga ovaj pratio. Čudnovato šutijahu obojica uz put. Kovačić pilji preda se, da se je Gospodarić uplašio upitat ga što mu je. Naljutila ga žena, ili se štogod polomilo u mlinu, mišljaše Gospodarić.

Pred krčmom se njiše na kolu cimer od borove grane i škripi kad ga zanjiše vjetar, a u krčmi ori se buka pijanih seljaka, misliš... porušit će krov. Vika i hohot izmjenjuju se nepravilnim redom.

Kad je Kovačić s drugom stupio u krčmu, nazdraviše mu svi... i ista pijanim, u kut zavaljenim Kolarićem, zabavljena mladež. - Zdravo! Bog daj sreću! Kako je? - Grnuše ga sa svih strana pitati i pozdravljati. Ali se Kovačić jedva ogleda. Zlovoljno sjede za stol, nablizu omladini koja je s pijancem lakrdisala, i stade u nju gnjevno piljiti. - Šta mu je? Nije mu dobro... bogami nije. Dogodilo se nešto - prišaptavaju si međusobno prevareni stanovnici jarka.

- Vidide što ta mladež spravlja od toga bijednika, ovako mu nema popravka, ovako ne - progovorio nakon duge šutnje Kovačić, nukajuć Gospodarića da gleda mladež.

- Istinu kažeš, vrijedna je ukora kao i on - odvrti ovaj.

- Još kapljicu, kapljicu - kriješti Kolarić i podiže čašu koju je tek odslonio od ustiju, da mu se natoči, a uz to se njegov obraz strašno i strastveno izvraćao. Nabori se dulje ko da su mu urasli, a miljajuće crne, krvlju zalite oči zatitravaju užasnim plamenom, nalik po razbojnicih u divljoj šumi naloženoj vatri, borećoj se sa silnim i gustim mrakom.

- Ne dajte mu ništa! - viče jedan od mladića - dok nam štogod ne zapjeva.

- Pravo je, ništa! - bučec potvrđuju svi.

- Cigu, migu kobilu, staru babu nevolju itd. - pjeva pridušenim i hrapavim glasom Kolarić, naliko uplašenoj kreštelici, a mladež udri u smijeh, da misliš popucat će.

- Ej, brajane! - dosjeti se najlukaviji lakrdijaš ovoga društva po imenu Škvorac, sloveći odnekada benastimi dosjetkama - Što radi tvoja Mara?

- Ha, Mara, hahaha! - oglasi se nanovo smijeh.

- Da, Mara, znaš, s kojom si gudaču Nikoli rastreskao gusle, kako je, voli li ti? il se na te ljuti?

- Mara je coprnica na kojoj bi čovjek u pako dojašio - zamrmlja Kolarić da ga je jedva razumjeti bilo a drščućom rukom prihvati čašu da zapapreno vino u se ulije.

- Nije šala! - prihvaća drugi - Kolariću ne bi našao premca u čitavom selu da ga s naočali tražiš; nije uzaludno Baretina škiljava postala, ogledavala se valjda odviše na njega, oškiljavit će i Mara!

- Hahaha! - zaori snova, a sve se veseloj mladeži od silnoga smijeha zalijevaju oči.

Sada se Kovačić, koji je dosele mirno ali pažljivo slušao razgovor, ustane i priđe među mladež. Jedan ljuti pogled njegova oka izbrisa zamah ma i najmanji trag smijeha sa lica njihovih. - Je li vam vino ispržilo mozak, ili ga nijeste ni imali, - začē ljutit Kovačić, a mladež se rastaje kao da je sudija med nju stupio - nije vas stid ovakove sramote? ne gadi vam se blato, hoćete da nogom po njem rujete? Kovačićevo lice postaje sve plamnije od krvi gnjevom nabujale, a njegove oči časomice bliješte, da ti se čine ždrijelom dvocijevke puške kad puca. - Mjesto da kao pametni ljudi ovoga luđaka uputite kako valja živjeti, da ga otklonite od kalužine u kojoj će se utopiti, turkate ga ukaljanom rukom u nju na čast vam bilo! U moje vrijeme istjerali bi ovakovu... prostio mi Bog!... živinu iz ljudskog društva u šumu, da živi među vuci... izjeli ga ako se neće pameti naučiti! Stid.. sramota... ruglo! - vikne Kovačić i pljucne u znak prezira.

Sa svih strana nagnu gosti, te se ovdje-ondje čulo: - Istina je! - Pravo veli! Kako bi drukčije... van s njim! - ali to Kovačića ne smeta, već kao da ga podražuju, nastavlja, okrenuv se s gnjevom Kolariću koj se od straha pritisnuo k stijeni.

- A dokle ćeš ti tako tjerati? Ne sramiš se sama sebe? Pogledaj se samo u zrcalo kada ti drugovi istine kazati neće! Kao da hoćeš osramotiti pokojnoga oca, kaljajuć njegovo djelo nedjeljom. Sazdao si siromah štednjom i radom uz koj ga znao obasuti krvavi znoj, mlin u nadi da ga ostavlja poštenim rukam, vlastitomu djetetu koje će zahvalnim srcem trudno započeto djelo nastaviti, a kad tamo... hulja... sin propija se po krčmah, a gospodarstvom gospodare parcovi i pauci! Oh jadna oca! Da znade, da vidi, okrenuo bi se u grobu, prokleo bi te, nevrijedniče jedan... ne bilo ti traga! A tiha je raka, a tko u njoj počiva, ne čuje više vike lažnoga svijeta.

Kovačić se odvrne i umukne. Srdžba i žalost odrazivahu se zajedno na njegovu licu. Iz ustiju svjetine začu se žamor povlađivanja.

- Pravo ste rekli - uze netko govoriti - vašega su sina uzeli u vojnike, a bio je čestit, da ga u cijelom jarku ne bi našao takova... a ovakovu protuhu... ni da bi mu tamnicu ponudili.

- Van s njim! Van s njim! Bacite ga u vodu, u mlaku u gnojnicu! - stanu vikati sa svih strana ogorčeni mlinari i seljaci, dapače se između mladeži koja se je čas prije zabavljala s Kolarićem, našli nekoji pristajući na osudu.

Ovaj bi pljunuo u ruke, onaj zasukao rukave, i eno ih gdje krijestećega i nogami opirućega se Kolarića turaju na vrata. Čula se još strašna kletva pijanice gdje se grozno ori u mrkloj i mukloj noći, odbijajući se jekom sa stijena ali jedva da je minulo četvrt sata, umire se gostovi »krčme u jarku«, kao da su zaboravili što se je zbililo. Zaredaju čašice, zamnije društveni razgovor i razdraženi lavovi postadoše krotki jaganjci.

Jedini se Kovačić ne može da razvedri, mrko sjedi za stolom, a uz njega i Gospodarić šuti.

- A što ti je danas? - upita kao plašljivo ovaj.

- Ah! molim te, daj mi mira... glava mi je puna kao da mi je netko kamenja u nju nametao - odvrati Kovačić i zaklopi oči.

- Ali si nekako tužan, još te nijesam takova vidio.

Kovačić trgne ramenom i zašuti.

Isto tako šutijahu putem kad su se vraćali kući. Noć bijaše tamna i zlobna. Zvijezde se sakrile za mračne oblake koji su letili strašno pustim nebom, katkada bljesne, a u blijesku još bljeđe i strašnije izilazi Kovačićevo lice, da si je Gospodarić šapnuo: - Bože dragi, oboljet će ili poludit.

Čudno odjekuju njihovi koraci na kamenitoj cesti, divljim i užasnim tutnjem odjekuje grom u mrakom zavijenih gora.

Gospodarić ne htjede ostaviti bolnoga druga akoprem ga je ovaj molio: ostavi me, ostavi, danas mi je tvoje društvo neugodno... prosti, ostavi me - te nastavi pratit ga do kuće. Kad su prispjeli pod stijenu sa koje se je Pavao strovalio, začuju nad sobom štropot kao od odvaljenoga kamenja, i u isti mah kad se ogledaše, padne na Kovačićevu glavu cijela gromada.

- Ha! lopove! - zastenje ovaj i sruši se u krvi ogrezao na tle.

- Isuse blagi! - zavapi ustrašeni Gospodarić, a kad opazi na netom sinulom blijesku svega krvlju oblita i razmrskane glave prijatelja, prepade se tako da je ko kamenit stup ostao na mjestu.

Stenjanje, trzanje, sila krvi osvijesti ga namah, i stade iz petnih žila vikati u pomoć, ali ga nitko ne ču, samo se sa stijene ori pakleni smijeh ubojice.

- Pomoć! Pomoć! - viče Gospodarić i leti u mlin.

- Zaboga, šta je? - susrete ga na vratih probljedjela od tajnoga straha Kovačićka.

- Vašega su čovjeka ubili, skočite brže u pomoć.

- Ubili! - vrisnu ova - čemu moja slutnja, moj san...

- Luč, luč! gdje je sluga, da ga donesemo - viče Gospodarić.

- Joj, joj! Ubili a gdje? ja... ja - Kovačićka se onesvijesti i padne preko praga.

Na tu viku priskoči sluga i potrči s Gospodarićem na mjesto gdje je Kovačić ležao, otuda ga donesu uz teški napor u sobu i polože na krevet. Ali u Kovačića ni traga životu. Uda mu se trzaju, a iz glave na tjemenu razmrskane izvire neiscrpiva struja žarke krvi, zalijevajući strašno bijelo ložište.

VI.

Zavezane glave leži na krevetu Kovačić, a strašne prikaze bolesnoga sna uzbunjuju ga tako da se svaki čas pripravlja uzdić ili skočiti, ali ga namah slabina natrag povali.

Hoće da vikne, ali mu u tinji čas zamre glas. Katkada izbulji strašno krvlju zalite oči koje mu divlje zablješte kao u luđaka, i zamah opet ugasnu poput vjetrom utrnjene žigice. Kod kreveta stoji Kovačićka i osvježuje vodom zavoje, a niz njezina lica miljaju suza za suzom, nalik mravom kad se iz jednoga mravinjaka u drugi sele. Joj, te joj! - Ah Bože svemogućí! Ti prečista djevo Marija i svi sveci i svete! navijek na njena usta uzdisaji. Kraj nje stoji Gospodarićka sa suprugom, plaho motreći tužnim okom bolesnoga prijatelja, dočim se Marija sagnula do postelje i prikivala raskrivajućega se bolesnika.

Jednom se Kovačić osvijestio te mило pogledao Mariju i redomice prijatelje, zapev na ženi, kao da mu se je oprostiti, a zamalo mu se oko zalilo nekom željom, kao da bi rado nekoga zagledati koga nema. Usne mu zadržću, a iz njih začuše šapat: Pa... Pavl... a... gdje je... Pavao?... i kad su na to pitanje u svačijih očiju sinule suze umjesto odgovora, zatihne opet.

Treći dan poslije zlodjela ispusti uz strašno hripanje i trzanje u pol dvanaest noću pošternu dušu, pošto je na silno zahtijevanje Kovačićke primio posljednju pomast.

Jauku i plaču nema kraja, ne samo u Kovačićke i Gospodarićevih već i u ljudi koji su Kovačića tek po pošternu glasu poznavali. Jedan govori: Takova čovjeka nikada više na svijetu! - Ah! molim te, niti ga nije bilo - odgovara mu drugi.

Takovo ridanje nije nikad zatomilo šum potoka u jarku, kako je bilo se čulo onda kad su zaškripala mrtvačka kola i obujmila Kovačićev lijes, putem od njegova doma pa do groblja. Kad je svećenik nad novozinulim grobom otpjevao posljednje slovo, i kad zatutnješe grude zemlje na lijesu, obuze Kovačićku takova bol da je priskočila k grobu i mahnula sobom u nj, ali u sreću prihvatíše ju okolostojeći za odijelo i odvukoše ju kući. Izgubila sina, izgubila supruga... Bože, Bože, zašto si me stvorio! vapíjaše ona, a glava joj se sklonula na grudi kao da je izdahnula...

Povede se istraga zločinu, i zaključíše po jasnih dokazih da ga je Kolarić počinio! To je dokazivao događaj u krčmi to je dokazivao Gospodarić, čuvši nad stijenom njegov pakleni smijeh. Pođoše ga tražit, ali Kolarića nema, ni u mlinu, ni u krčmi, nigdje drugdje. Izniknuo kao da ga je zemlja proždrla, te su i neke bake stale tvrditi da ga je pakleni duh živoga pod zemlju odnio. Potražiše ga u obližnjih selih, a kad ga ni ovdje ne mogoše naći, ode cijela hajka seljaka s nabijenimi, izvana i snutra zahrđalimi puškami na kremen, zataknuv za pas handžare ili bar kuhinjske noževe, u goru kao da im je vuka ili medjeda goniti, ali im ovaj pokus ostade bez uspjeha. Isti seljaci orobiše noću gospoštinsku klíjet i iskapiše do dna lagvice, no gdje se o ubojstvu pregovara, ne govori se o krađi.

Najednom se raznese glas da su ulovili Kolarića tja u petom selu. Dogodilo se to ovako. Neki seljak ode u šumu da si nasiječe drva, kad opazi na jednom hrastu poderana čovjeka gdje o granu privezuje konopac i ovíja oko svoga vrata, posmotri bliže, i razabere da se taj nesretnik objesiti kani, potrčí brže-bolje natrag u selo, te doglasi što je vidio seljekom, a ovi krenu odmah s njim da vide tko li je i šta hoće! Kad oni tamo, visi čovjek na konopcu, i zanjíhujuć se pomalo amo-tamo, udara nogama po drvu i kriješti. Odrežu nožíci konopac, razriješé uzao i polože nesretnika u travu da odahne, no kako naši seljaci

i preko devetnaestoga sela poznanstva vode, upoznaju namah nekoji na njem - ubojicu Kolarića. Tko radosniji od njih!

Uz otkanje i buku odvedu ga pred sud, a pred sudom se popravdaše koga od njih veće zasluge idu, pa kad se je onaj koj je prvi Kolarića ugledao na drvu počeo hvalisati da nedvojbeno njega idu, urote se ostali i izbiju ga putem od suda do kuće tako da je sav zakrvaren u grabi ostao ležati.

Doba je već da se sjetimo Pavla koga su s njegovimi drugovi namah poslije vizitacije odveli u grad. Teško se je tješio od nenadane kobi. Mladić koj toliko dobra, toliko mila ostavlja, ne može a da ne kune onoga koj mu je uzrokom tolika gubitka. Više puta mu sunulo u mozak da zbací sa sebe vojničko odijelo, da prekine mač, da razlomi pušku, i da pobjegne u divlje gore, da radije boravi među vuci u slobodi nego među ljudima okovan željeznom zakonom, ali ga prisilna zakletva, budućnost nausko spojena sa srećom dragih mu ljudih - od očajne nakane suzdrži. Koliko ga je silno znao uzrujati nevini pogled djevojke koja mu se načas pričinila sličnom Mariji, kad ju je u kojem grmlju ili u polju, gonjen na vježbu, nasamu susreo. Htjelo mu se razgovarati s djevojčicom, htio ju upitati: Poznajesh li, dušice moju Mariju, nijesi li možda iz njenoga sela, ili dopaneš li možebiti kada tamo, pozdravi i reci da ju ljubim, jače nego ikada prije, reci joj da svako jutro i svaki večer ljubim njezin prsten, i da je već mnoga suza spomenica kanula na njegov obruč.

Jedan večer kad se je pred kasarnom na klupi odmarao i nehajno promatrao prolazeću svjetinu, pristupi k njemu seljak koj mu se na prvi mah pričiní znanim budi iz jarka budi otkud drugda. Pavao se začudi i ustane, motreć začuđeno seljaka, kad ovaj segne za torbom, te, prekapajući podugo po njoj, izvadi listić i pruži ga Pavlu, zakimav čudno i zlokobno glavom.

- Od Marije Gospodarićeve - rekne seljak vidivši da se začuđeni Pavao ne usuđuje otvoriti list.

- Od Marije!? - klikne radosno Pavao i žurno rastrga zavoj, kao da je u pismu sva sreća zakopana.

- Polako... polako... mladiću - uze seljak govoriti, a lice mu nekako tužno sažaljivo izade - polako, polako, nije onako kako ti misliš, čudne su se stvari zbile u našem jarku otkad si nas ostavio... čudne...

Pavla prođe jeza po tijelu, i namah pomisli na smrt ili vatru, rastvoriv list upozna zbilja Marijin nestalni rukopis, a gdjejoja slova bijahu tako nejasna kao da ih je drščuća ruka ispisala. Nekoja bijahu tako razbrisana kao da ih je suza omila.

List je glasio ovako:

Dragi Pavle!

Kad sam uzela pisati ove retke, drhtala mi je ruka, a srce mi je htjelo pući od dvostruke boli. Kad sam izgubila tebe, mislila sam da neću nikad više osjećati gorčijega jada, ali ga sada na nevolju moju osjećam u prepunoj mjeri. - Ti jesi, ti živiš, pa bilo i daleko od mene, ali živiš - i uzdajem se da ću te ikada opet vidjeti, opet te pritisnuti na bolno, toliko silno za tobom čeznuće, srce... Ah Pavle! utjeho duše moje! teško je reći a ne plakati kroave suze, teško je reći: izgubila sam čovjeka koga sam ljubila i štovala iz dna zahvalna srca, i pomisliti uz to - nauvijek!... Lude mene! Govorim o mojem jadu, o mojem gubitku, umjesto da utješena tebe tješim... Dogodila se velika nesreća, ali je se ne prepadaš, jednako je velika za me ko i za te, ja sam ju preboljela, preboljet ćeš ju i ti. Kad se je tvoj otac s mojim povraćao jedne noći iz krčme, nabaci se s one kobne stijene pijani Kolarić kamenom na nje, i pogodi tvoga - ne prepadaš se, dragi, odviše, velim ti još jedanput - u glavu,

i to tako jako da je nakon tri dana izdahnuo. - Htio te još čas prije smrti vidjeti - ali - ne - ne mogu dalje. Ti si jak, ti se možeš utješiti. Pišem ti ovo da znadeš koga si izgubio... Vрати se skoro!

Tvoja Marija.

Na kraju lista, gdje je opisivala smrt Pavlova oca, vidio se trag osušenih suza.

Pročitavši list, jedva da je zahvalio seljaku koj mu ga je donio, takva ga je svladala tjeskoba. Otkrade se u samotno mjestance i ljubeć Marijino pismo začne plakati kao malo dijete. Bilo mu je kao onomu čovjeku kojega je silna rijeka rastavljala od željenoga kraja a pregrađena jednim krhkim mostom za kojega misliš slomit će se pod prvim koračajem. Nagnala ga sila da pokuša, a jedva da se zaputio po njem, poruši se most, padajući zajedno s njim u dubine proždrljive rijeke... Nigdje nikoga da mu priteče u pomoć, da čuje njegov očajni vapaj zatopljen strujanjem silnih talasa, tek tamo daleko na sinjem nebu bliješti jedna zvijezda, poziruć žalovito iz mraka na nesretnika, ali je daleka.

Kad su Kolarića na sudu upitali je li on ubojicom Kovačića, prizna se odmah, padši pred suca na koljena, jednim krivcem. Taj plašljivac, drščući pred najmanjim poslužnikom suda, ne bijaše nimalo nalik na hotimičnog ubojicu. On je klečao, suze ronio pred suci, da mu olahkote kaznu, da mu se smiluju. Zaklinjaše se živim Bogom da je voljan popraviti se, da će se za cijeli život odreći vina koje ga je navelo na zločin.

Odsudiše kukavca na vješala, a kad mu pročitaše smrtnu odsudu, sruši se na tle, udarajuć se šakama u glavu. Osuda imala se izvršiti izvan grada na poljani gdje je živoder zakapao marvinčad. Iz tamnice do poljane imala ga pratiti vojnička straža, a dogodi se da su Pavla sa pet drugova u tu stražu odredili. Pavao - očajajuć Pavao uzbjesni u prvi mah na ubojicu miloga mu oca, no kad je odbio peti sat jutra kad je Kolarić imao biti vješan, savlada ga takova muka da su ga drugovi sumnjivo upitali je li mu možda Kolarić rođakom ili prijateljem; a kad im je odgovorio da je ubojicom njegova oca, rekoše mu da je kukavica.

S trepetom uđe u tamnicu gdje je Kolarić iščekivao izvršitelje kazne, a kad ga vidje svega propala i drščuća, mine ga posvema bijes. Kolarićeve oči bijahu tako zalite suzami, da nije prepoznao sam svoje žrtve. - Na vješala dakle... dotle sam dotjerao! - cviljaše skrušeni nevoljnik, odmičuć se u kut od vojnika, da si sustezanjem barem za čas, za hip produklji život.

Rano je jutro. Jedva da je sunce prokazalo jasno čelo, napuniše se već ulice grada znatiželjnom svjetinom. Iz tamnice izvedu u teško željezo okovana Kolarića, skrušena ko jaganjca božjega. Svjetina zija na njega ko na kakovo čudo, dočim ga dječaci vičući opskakuju. Sa tornja ga prati smrtno zvonce na polasku u vječnost razliježuć se daleko na sve strane turobnim jekom. Strašna je to svečanost!

Eno već Kolarića na stratištu gdje glavu prigiblje pod vješala, dok mu krvnik okolo vrata savija uže. Bučuća svjetina, sabiruća se sa svih strana, zatihne u ovaj strašni čas a čedniji odvrćaju glavu, dočim se prostiji naslađuju nečovječnim prizorom.

- Želiš li još što god - upita sad krvnik Kolarića, prinijev već ruke da mu prelomi vrat.

- Pusti da se još jednom ogledam po božjem svijetu - odvрати ovaj i zakrenuv očima uokrug pogleda posljednji put nebo i zemlju, dobre i zle ljude, no u isti mah kad je htio klonuti pod kaznu, zape okom o Pavla pod stratištem stojećega.

- Vješaj! vješaj! - krikne taj tren užasnim glasom, da je svjetina protrnula od straha.

Začu se prskanje prelomljenih kostiju, zvrćanje užeta i pridušeno hripanje i eno otegnuta Kolarića bez duše i života, ogavno pomodrela od smrtno muke. Kraj stratišta zijeva no-

voiskopana jama, a po njoj miljaju crvi, kao da se vesele, kao da znadu - kakov su im pir priredili sinovi svjetla.

Kad se je Pavao povratio u kasarnu, smuču mu se utoliko da se je morao leći u postelju. Njegova duša nalikovaše na crni oblak po kojem treskaju plamni gromovi, njegovo srce na more koje je ustalasio vihor i podzemni vulkan. Nježna prilika Marijina, koja ga je u burnih časovih ublažavala prijatnim posmijehom i uzdanjem u buduću sreću, iščezne bez traga, a umjesto nje prikaza mu se mrska podoba Kolarićeva, keseća se đavolskim smijehom.

Osvoji ga vrućica i pomuti mu pamet. Strašni sni obletavahu njegovo ložište poput noćnih strašila, dodiravajuć crnim krilima plamno čelo. Pričinilo mu se da je na grobu oca te gleda gdje obješenjak Kolarić s isplaženim jezikom i užetom oko vrata nokti razdire mogilu a iz nje trga polugnjile ostanke... hoće da na njega navali, ali ga željezne pesti pridržavaju i ne daju da makne... hoće da viče, ali mu iste pesti u taj mah zatisnu grlo da mu je nestalo daha.

Kad su ga takova vidjeli drugovi, dozovu liječnika. Kad ga je ovaj ogledao i popipao za bilo, zakima sumnjivo glavom i naloži da se odmah otpremi u bolnicu.

- Neće biti dobro - šapne jedan od Pavlovih prijatelja drugu si - komu naš liječnik ovako zakima ne ostaje nikad.

- Šteta, i Vuku je ovako zakimao, pa je umro - odvrati turobno ovaj i nasmije se začas Pavlovu bulažnjenju.

VII.

Smrću Kovačića razvrglo se prijateljstvo naših susjeda. Jedan čas dolazili Gospodarići Kovačićki, tješec ju takvom zgodom: - Bila božja volja, a tko će joj se oprijeti? Vam je teško, naravski, izgubiti sina, izgubiti supruga, a vi niste više mladi da svuda i sve nadzirete, ali smo zato mi tuj!

- Oh, draga susjedo, uzdajte se u nas, znate kako smo odani bili vašemu pokojnomu - potvrđivala Gospodarićka suprugov govor.

- Hvala, hvala - uzela tada govoriti Kovačićka, a lice joj se lukavo, da zlobno smije - a smijeh je taj tim čudnovatiji što je rijedak gost na njezinu licu - ja se uzdam u svoje ruke, a gospodarstvo ionako nije veliko, sluga i ja - dosta nas je, čemu da trudimo susjede.

- Pa nas barem katkada posjetite, kako nas je pokojni znao, vjerujte mi, olakšat će vam u prijateljskom razgovoru.

- He, teško je to, teško, kada čovjeka boli, najvoli svoju sobicu, a što se kod susjeda zbiva, bilo na brizi zdravim - odbi Kovačićka i tu ponudu.

Kovačićka izbjegavala svaki mogući doticaj s Gospodarići, a kad su ovi uvidjeli kamo to smjera, počеше sve rjeđe dolaziti k njoj, tako da su ju nakon pol godine posvema ostavili. Ogorčalo ih i to što se je u neprilici vazda obratila na Bučića, bilo treba popravka u mlinu - dođi dragi Bučiću, ti jedina moja potpora u nevolji, i pomoz, bilo treba sklopiti kakav najamni ugovor - dođi opet ti najčestitiji svjetniče, koj ne varaš, ni ne možeš prevaren biti. Debela Mara svaki čas u Kovačićke da joj pomaže u domu, a kad je Marija došla: - Ah, dijete moje, ti si neuka, vidiš ovako, vidiš, onako, poznaje se da nijesi iz Marine škole, o, to ti je djevojka, uzor-djevojka!

Razumješe namah kamo to smjera, ali su se zato uzdali u Pavlovu postojanost i tvrđi, od oca naslijeđeni značaj, koj će i majci prkositi znati ako uvidi da ne vodi njezina voljica k dobru. Najviše se u njega uzdala Marija. Kad ju je znao napasti strah sa Kovačićina postupanja, obodri ju u isti mah pomisao na silnu ljubav Pavlovu, da je od ponosa planula. - Ah svu sam te udahnuo u se i nikoja sila ne uzmogne te više izagnat iz mojega srca - spominjaše Pavlove riječi, izrečene za nezaboravne večeri poslije proštenja kad ju je sumnja svladala, i začudo, spominjanje tih riječi znalo ju tako obodriti da je od ushita kliknula: - Pa da je iza mora, on je moj zauvijeke!

Drukčije se to snovalo kod Kovačićke. Za stolom sjedi škrtica Bučić, na onom istom stolu na kojem je prije nekoliko mjeseci sjedio pošteni Kovačić, a jedva da mu je glavu vidjeti iznad ploštine stola kako je malen. Sitnim al oštirima očima žmirka na Kovačićku koja se od slabosti obima rukama naproti njemu poduprla na stol, pa da si je tako jedno i drugo pogledao, bio bi si pomislio: nikad skladnijeg para. Napose za šivačim stolom sjedi debela Mara, i šiva rubaču, kao da ju ovaj čas zgotovit mora. Ona je onaj čas kad je s ocem prestupila prag sklone susjede, zamolila za kakav posao: - Ah dajte mi, ljubezna susjedo, nešto... ne mogu besposličiti... rupčić, ili štogod drugoga, samo da radim, da ne stojim zabadava, nerad me ubija da ubija.

- Kako si ti dobro dijete - odvrtila Kovačićka - ne imaš mira ni onda kad susjedu posjetiš, ah - tu se okrenula Bučiću - ovakovu nevjestu za mojega Pavla, i ništa si više na ovom svijetu ne zaželjeh.

Dok su sjedili za stolom, povede Bučić razgovor o Pavlu: hoće li se skoro povratiti, a Kovačićka uzdiže glavu i uzdahnu: - Da bi Bog dao skoro!

- A što mislite - pita ju Bučić - što će onda Gospodarići od svoje djevojke?

- Gospodarići? Ako mi prestupe prag, poružit ću im lice, dajte si mira, znam ja što su Gospodarići.

- Eh, mene je sve strah da će vašega sina zamamiti ko i prije.

- Zamamiti! - plane Kovačićka, a žuto, joj se lice zalije krvlju - znam ja što su Gospodarići, recite mi samo zašto nije Gospodarića pogodio kamen, zašto baš mojega muža, nute... recite mi!

- Hm, hm - zakima glavom Bučić, a vidi mu se na licu da se s Kovačićkinim iznašašćem nekako slaže.

- Nuto, recite mi - ponavlja ova - može li tko u mrkoj noći, pa bio tko mu drago, pa imao mačje oči, pogoditi baš ovoga a ne onoga... znam ja to sve, nije to čist posao.

Bučiću se Kovačićkini razlozi činili malo zamršeni, jer da je pao kamen po ovom a ne po onom puki je slučaj, a da je Gospodarić možda s Kolarićem u dogovoru bio, ne da se pomisliti uz prijateljstvo koje je gojio prema pokojniku.

- Jest nešto, jest - usudi se ipak reći - posao nije čist, i zato ste pravo imali što ste prekinuli s Gospodarići.

- O, ne bojte se, neće mi njihova djevojka u kuću, ili ja ili ona.

- Ali molim vas, susjedo, takva djevojka, ne razumije pod živim bogom ništa, a vama treba čvrste nevjestu koja će vam pod stare dane u pomoć priskočiti znati.

- Bi, zbilja, gospodična, da se je lijepo odijevati, pa na pahuljici spavat... dosta je, dosta, toga ja nikada ne dopuštam dok sam živa, pa ni Pavao nije lud, opametit će se i on, ja znam da su ga minule šale pod puškom, uze Kovačićka osvjedočavati Bučića, a ovaj klepeće nogama po zraku od radosti, dočim mu se debela kćerka posvema udubila u nov

položaj kako će se udati za ponosnoga Pavla - a Marija - bog da joj je kakova prozirnoga krojačica dobiti.

Ovako zauzme Bučić mjesto Gospodarića, a Mara mjesto Marije. Kovačićka uklanjala se Gospodarićem, a ovi njoj. Kad se sastadoše na cesti, pođoše jedni desnom, a drugi lijevom stranom. U crkvi uklanjahu se isto tako, radije bi bila Kovačićka stajala na hladnom kamenu nego da na istoj klupi s Gospodarići sjedi. Prijateljstvo ovih obitelji leže s Kovačićem u grob, a na njegovo mjesto doplazi ljuta zmija - mržnja, prijećeć im čemernim zubom prijašnje druženje. Minula jedna, dvije, tri godine, a s ovom imao se vratiti Pavao da odluči za jednu ili drugu stranku.

VIII.

Po južnih brdinah našega jarka penje se mlad čovjek od dvadeset i tri godine, vitka stasa, lijepa pravilna lica, zapaljena zasad rumencem - valjda od brze hodnje - odjeven na onaj način kojim se odijevaju ljudi koji su se od seljaka do zanatlije pomakli. Eno ga baš na zloglasnoj stijeni, gdje sustavši promatra zahrđali križ. Na licu mu se odsijeva bol, uzbuđena ne toliko sadanjom nesrećom koliko spominjanjem na prošlu. U oku mu sinula suza premda se nimalo ne pristoji njegovu muževnom licu. Motreći tako krst trgne se najednom, kao da mu je nekuda žuriti, a koji mu je cijelj žurbe, vidjelo se iz čeznutljiva pogleda kojim je posmotrio redomice na dom Kovačićke, i Gospodarićevih, na kojem je i sustao, tražeći nekoga pažljivo.

Pogodile ste valjda namah, drage čitateljice, da je taj neznanac znani vam Pavao. Odslužio svoje tri godine, postao kapuralom, pa evo ga sada gdje se povraća kući. Što je osjećao ovaj čas, ne da se kazati, jer toliki raznoliki utisci i spominjaji, bud radosti, bud tuge ne mogu roditi jasni osjećaj. Otac, za koga odilazeć ni slutio nije da bi ga nesreća mogla zavaliti u crni grob, trune pod hladnom zemljom. Marija, za koju je mislio da je nikada više vidjeti neće, ili bar u tuđem zagrljaju, iščekiva ga s posmijehom... ali šta? dosjeti se u taj mah Pavao, znadem li ja što se je od onda s njom zbililo. Tko mi je kazao da je ostala vjerna, da me nije zaboravila, a da nije poklonila svoje ljubavi drugomu, sretnijemu.

U taj se mah trgne i nagne upravo trčati nizbrdo. Skokom preskočio potok, skokom dvorište, odonuda u krilo samotne majke, iznenadi ju naglim posjetom tako da joj zdjela i tanjuri, koje je nosila iz sobe, ispadoše iz ruke.

- Pavle! dijete moje! - klikne od radosti Kovačićka.

- Mamo! premila mamo! Slobodan sam... zauvijek vaš i Marijin - pozdravi ju sin.

Kovačićka se smete, ali ju prevlada materinja ljubav.

- Dakle si sasma gotov? oh, radosne mene, da barem tebe imadem kad sam izgubila... - ovdje zarida i zagrlila strašno sina, cjelivajući ga u lice i usta.

I u Pavlovu oku sinu suza, no čim ga je majka ispustila, upita da li mu je Marija vjerna ostala.

Kovačićka se opet smete, i ne odgovori ništa.

- Nu reci, majčice, reci! Znadeš da ju ljubim ko i tebe - upita nanovo drščućim glasom Pavao, ali mu ne ima odgovora, po Kovačićkinu licu kao da preleti negodovanje.

- Prosti, majčice, hoću da sam vidim - dovikne joj Pavao, poletiv iz doma, i nagne žurnim korakom do Gospodarića.

Dopadnuv u sobu, nađe Mariju sjedeću kraj prozora, a kad ga je ova zagledala, poleti mu poput ptičice na grudi.

- Dragi!

- Dušo moja! - kliknuše u jedan mah oboje, a grudi im se nadimaju od uzbune. S trepetom dopadaju usta na usta, sjediniv ih plamnim cjelovom.

- Gdje ti je otac, gdje majka? - upita Pavao.

- Evo nas evo, mlad junače, kako je vidjeti, sretno si ubjego boju, daj da se pozdravimo nakon tolikih godina, rekne Gospodarić i radosno zagrlji Pavla koga je ispustila Marija čim je začula roditelja glas.

- Nuto starice, što si se ukipila, zagrlji ga i ti - dovikne zapanjenoj ženi.

- Ja... ja sam... čovjek ga ne bi poznao... hvala Bogu koj te je sretno nama povratio - izusti ova i obuzme Pavla okolo vrata.

Izgrliv se tako sa svimi, oprosti se Pavao, da se povrati majci. Umoli Mariju da ga vrtom poprati, ali se ova uze žapati, da se je Pavao začudio. Sjeti se majkine šutnje kad je za nju upitao, i zaključi da su se nekakove zavade morale zbiti, no radi česa, ne mogaše se dosjetiti.

- Pavle! - dovikne sa praga Gospodarić kad je već otvarao vratašca da zamakne s Marijom u vrt - ti nas ljubiš ko i prije, ti ćeš opet k nama...

Pavao se začudi i ogleda otkuda takovo pitanje.

- Pa da je u ponoći.

- Da, ali znadeš... tvoja... - Gospodarić zape... - ti ćeš dakle doći?

- Hoću, pa bilo bosonog preko ognja!

- Dobro, dođi dakle sutra k nama na objed, mi te čekamo, ali sigurno!

- Sigurno - odvrati Pavao, te krene opasav rukom Mariju u vrt.

- Dušice, šta se je to zbililo - upita ju nakon kratke stanke - jeste li se možda posvadili s mojom majkom?

- Ne nijesmo baš, ali bi te ona rada nama otela.

- Otela, pa kako to?

- Sprijateljila se s Bučićem, te misli da ćeš možda Maru uzeti, ona je bogata, a mi smo siromasi.

- Maru? hahaha! - nasmije se iz svega grla Pavao da se je po cijelom jarku orilo.

- Pa da smo bokci, da se od kolibe do kolibe klatarit moramo da si primolimo koricu kruha, još bi se uzeli, dušice moja!

- Ja bih te slijedila da je preko svijeta, i gladna i žedna, samo da sam uza te, ja te ljubim kao... kao... - Marija zadržće i klone očima od stida, a lica joj se nježno zarumene.

Pavao ju pogleda i savlada ga takova čežnja da ju je nasred vrta, kamo se je s ceste i s Kovačićkina mlina vidjeti moglo, dršćućim rukama prigrlio na svoje grudi i poljubio u rumena usta... nikoga, nego tebe jedinu... šaptaše s ushitom, a Marijino ga oko susreta sjajem odane, duboke ljubavi.

Po cesti stupa Bučić, a kraj njega debela kćerka, razvođeći oči na sve strane. Najednom sustanu, a na usta im navali usklik začuđaja - Gle Pavla! - progovore oboje na jedan mah, naperiv oči u vrt gdje je Pavao grlio Mariju. Oboje pomodre od jada, a Mara će, osvijestiv

se od začuđenja, zahihotati zlobno i zlorado, no prezirni pogled Pavla svlada ju tako da se je mučec pobrala s ocem dalje po cesti.

Kovačićka sjedi kraj okna te plačljivim pogledom očekiva sina, kad ga najednom zagleda u vrtu, ali ne sama - već u zagrljaju Marije, njoj toliko omrzle djevojke. Suze koje su dosele mirno visjele na trepavicah spadnu sad naglo poput kiše kad je grom prekrižao oblak.

IX.

Ti si nezahvalnik, u tebe ne ima ni za lijek ljubavi prema meni koja sam te svojim mlijekom zadojila, nimalo poštovanja prema staroj tvojoj majci koja bi i život bila pripravna žrtvovati za te... za te... oh... - zarida Kovačićka pred sinom i zakloni lice rukama, kad se je povratio, i ne znajući za majčinu tugu, kraj nje sio.

- Ali majčice!

- Dosta je, dosta, nijesam se tomu od tebe nadala; mislila sam da ćeš se kod vojnika okaniti mladenačkih ludorija kako se je tvoj pokojni otac, a ti si još uvijek onaj isti... ti... ti... si...

- Kakovih ludorija? Zar nije baš pokojni otac odobravao ženidbu sa Marijom, zar nije to bila njegova najsvetija volja da ju danas-sutra uvedem kao ženu u kuću, nije li? reci! - usprotivi se Pavao majci, no koliko se dalo prijaznijim načinom.

- Da, al bila su onda druga vremena, druge okolnosti.

- Kakove i sada. Mi nešto... Gospodarići nešto, pa će se živjeti, ako ne sjajno, a to zadovoljno.

- Mi nešto... Gospodarići nešto - zakima Kovačićka glavom, a u glasu joj gorčina i pritažena ljutost, znadeš li ti da smo se smrću tvog oca zadužili, da, zadužili, i da nije pošteni Bučića... ah nikada mu ne zahvalismo dosta... bilo bi već sve na bubnju.

- Kako to? - upita čudeći se Pavao.

- Na bubnju, velim ti. Zla vremena, a odnikuda zaslužbe, pa šta sam htjela da ne poginem od glada, da ne hodam poderana pred svijetom, ionako nas zli jezici obijediše.

- Dobro, pa?

- Pozajmila sam novac, a od koga? od Gospodarića možda koj sam ništa nema? Utekoh se ovomu, utekoh se onomu, al će mi svatko odgovoriti: Nema, ili trebam sam, zla su vremena, a novac ne raste na šljivi... dok se ne namjerim na Bučića...

Pavao žalimice pogleda majku.

- Da, na Bučića, oh, to ti je dobra duša, sinko moj, od radosti je poskočio uvis, govoreći: - Pa zašto susjedo, nijeste odmah k meni došli, ja bih vam drage volje pomogao gdje god treba... i on ti meni pozajmi novaca bez kamata, znadeš li što je to?

- To je bilo lijepo, rekne Pavao, a na licu mu još uvijek vidiš da se čudi.

- Oh, lijepo i pošteno, takova čovjeka ne nađeš gdje god, a kad ga nađeš, treba ga poštovati. A misli da sam gotova s hvalom? Kad je trebalo popravka u mlinu, eto ti Bučića: - Ne bojte se susjedo, ja ću vam pomoći, trebalo volova za oranje, a nemaš ih sam, eto ti opet Bučića: - Dajte si mira, moji i onako ljenjare. Pa šta ćeš više, ne zaslužuje li ovakav čovjek da mu budeš zahvalan?

- Priznajem, priznajem, ali ne uviđam zato da se Marije klonem - odvrati Pavao i sleže ramenima.

- Ne uviđaš? - začudi se Kovačićka i sklopi ruke uzvinuv oči k nebu.

- Ne uviđam - ponovi sigurnim glasom Pavao.

- A znadeš li ti da imade Bučić vrijednu i radinu kćerku djevojku kakve ne bi našao među stotinami drugih? Okani se te nesretne Marije i zamoli nju, ja znadem, kakova je dobroga srca, ne bi te odbila. Bučić bi nam oprostio dug dapače bi nam još više poklonio, u njega ti ima mnogo novaca, pa eto ti sreće, eto ti blagostanja o kojem ni snivao nijesi. Poslušaj, sine, majku, ako Boga znadeš, ta tko će za tebe ako neću ja?

Pavao skoči sa stolca, a na licu mu se vidi silna uzbuna. Njegove oči planu ponosom, a na usta mu navre: - Nikada! - uz izraz nepokretljiva značaja.

- Tako dakle, nezahvalniče? Na to dakle moje brige moji savjeti? Riječ tvoje majke ne vrijedi ni toliko da ju prosудиš? - ogorčeno klikne Kovačićka i ljuta pogleda stane pred sina.

- Nikad, majko! - ponovi stalnim glasom ovaj, ja ne poznajem druge djevojke do Marije, pa da mi se je svijetom prebijati od nemila do nedraga, da mi je krvavimi žuljevi služiti svagdanji kruh, ne uzeh druge do jedine nje koju ljubim iz dna duše moje, koju ću ljubiti do hladnoga groba!

Kovačićka se onesvijesti i padne na tla kriknuv strašno: *Nezahvalniče!*

Pavao ju dršćući obuzme i položi na postelju. Na licu mu se izražava silna bol i uzbuna, a iz oka mu lijevaju krupne suze na majčino lice. - - -

Kolika je danas radost u Gospodarićevu domu! Sam Gospodarić kao da je podjetinjio, poskakuje u pivnici od lagva do lagva, kušajući sad ovoga sad onoga vina, koje bi Pavlu većma u slast išlo. Gospodarićka prevrće lonce i tanjure, okreće pečenku, zaslađuje gibanicu, kao da je biskupa pozvala u goste, da se sve ori po kuhinji. Marija se odjela u modri košuljac, a u vlasi zataknila rumenu ružu, kako je bila čedna, nije se mogla suzdržati a da se ne nakiti, ne bi li se Pavlu većma milila. Sastavila je kiticu, i položila ju na tanjur, određen za Pavla. Po sobi poredila i oprasila svaku najmanju stvarčicu da ne vrijeđa Pavlova oka nered; a sama je tako milotna i lijepa kao da se izvila iz lijerova cvijeta. Svak čas poskoči prozoru da vidi ide li dragi, a kad ga otuda nije zagledala, pobrza u vrt. - Ali je nesmiljen! - šaptaše sama sobom, zna kolikom ga čežnjom očekujem, a on još sveudilj ne dolazi. Tuj se nešto zamisli i postane. Po njenom veselom i vedrom licu preleti oblak, ne da ga zastre već da mu žarkovito sijevanje zatomi. U njenom srcu zarodi se nejasna i tamna slutnja. Sjeti se Pavlove majke i obuze je tajana strah sa njezine zlobe i ljutine, koja bi poslušna sina shrvati mogla, no kad se sjeti njegovih riječi, iščezne svaka i najmanja sumnja. - Pavao, moj dragi Pavao doći će danas k nama, oh kako sam radosna, kako sam vesela da ću mu opet moći gledati u žarke oči, opet slušati jeku njegova srca - klikne s ushitom i potrči natrag u dom da se je odijelo za njom vijalo i da su se pomilale sitne nožice.

Na stolu se sjaju poput svjetiljaka boce napunjene najboljim vinom, očaravajuć svojom vedrinom oči. U kuhinji cvrče pečenke, a od njihova cvrkuta biva ti - skoro sam rekao u duši - u želucu nekako čudno i samotno. Pečenke cvrče, a Gospodarićka viče da će se prepeći ako se gost doskora ne najavi. Marija se već umorila od same trke i izvirivanja, ali Pavla još sveudilj nema.

- Niti ga neće biti, vidjet ćete - govori zlovoljno Gospodarić i krupnim koracima stupa od jednoga kraja sobe do drugoga.

- Neće ga biti? - šapće Marija, a u oku joj zatitra suza.

- Premamila ga, premamila - rekne Gospodarička, došavša iz kuhinje u sobu i čudno zakima glavom.

- Pravo veliš, premamila, kakova je, zaključala je vrata, samo da ne može k nama, ne daj bože da mi je ovakovu žensku dobiti u šake, ja bi ju - Gospodarić zgnječi pest da su prsti pucali.

- Siromah, siromah - tužno šapće Marija i sklanja glavicu.

- Hm, hm - javlja se Gospodarička.

- A šta! Jedno nije bolje od drugoga, da je Pavao poštenjak, ne bi se dao nagovoriti, pa bila ona stoput majka. Bog zna je li to iskreno bilo.

- Ali oče! - klikne uplašeno Marija.

- Što ti znadeš, dijete moje. Kovačićka mu govorila o Marinu bogatstvu, pa kako bi to lijepo bilo da nju oženi, i da bude bogat čovjek, a šta on? - Misli si da je bolje živjeti bez brige i rada nego kiniti se i mučiti, kako bi to s tobom morao. Pa šta nam stalo! Za pošte-
nu djevojku nađe se uvijek suprug.

- Lahko moguće - potvrdi prem nestalno i mučno Gospodarička mužev zaključak.

- Nije moguće! - glasno proplače Marija da bi kamen ganula.

- Čemu suze? - opet će ljuto Gospodarić! - Nije ih vrijedan; da je mlađi, ja bi ga sažalio, ovako ga prezirem. Vojnik, pa se plaši jedne. Da ima poštenja, ispunio bi volju pokojno-
ga oca, ali je on lukavac, da, lukavac, koj nam se iza leđa smije. Uvrgao se u majku, te mu se novac milio, kad nije došao... e pa dobro! Mi ćemo i bez njega.

- Ali oče, predragi oče! ti si se uludo ražestio. Ta Bog zna je li Pavao kriv... možda ne može doći, možda je bolestan, ne krivi ga nedužna! - zavapi Marija.

- Nijesmo li zavrijedili da nam bar poruči... a? - upita ju otac.

- Istina je, mogao nam je poručiti da ne može, nijesmo daleko; daje poštenu riječ da će doći... a čovjek mu vjeruje.

- Dosta je, dosta - prekine Gospodarić ženino razlaganje. - On nas je prevario, a mi nije-
smo luđaci da se i nadalje varati damo. Ti se ga, Marijo, kloni, a pred moje lice ne smije više jer ću mu pokazati vrata. A sad sjednimo k objedu i ne tarimo si glave radi kukavice.

Ali ne može Marija da jede. Poniknute glave polazi u vrt i sjeda pod lipu upiruć suzne oči u Pavlov dom. Ona vjeruje u Pavla, u njegovu ljubav, i blažena ona! Nagna ju želja da se približi mlinu ne bi li gdje god zagledala Pavla, ili barem začula njegov glas, no jedva da se pomakla za korak pričinu joj se kano da čuje iz daljine nejasni razgovor Bučića s Pavlom. - Dakle nije bolestan, možda ipak pravo imade otac - šapne tiho i povrati se natrag slaba i prelomljena kao da ju je najstrašnija bolest shrvala.

Kad se je uvečer legao Gospodarić u postelju, rekne si ženi, ugasnuv svijeću: Čuješ, stari-
ce, ja sam se danas odviše prenaglio; da je Pavao zlo kanio, ne bi bio k nama pohrlio pa još odmah čim se je vratio... nije on, nije zlobnik, ja bi mu priuštio naše dijete.

- I ja sam si tako mislila, ali nijesam ništa htjela reći, jer... jer...

- No?

- Jer si bio bijesan, a kao takova puštam te najradije u miru - odvrati mu žena i okrene se k stijeni.

- Djevojka će nam poludit ako ju prevari - opet će za čas Gospodarić, a u glasu mu tro-
most približavajućega se sna.

Ali ga žena više ne ču. Umorena od posla zaspala kao da se je drijemkom opojila. Još čas-
dva, i već hrču oboje širom zijevajućim ustima i sniju čudnovate sne.

Nad njima u sobici sjedi na postelji blijeda Marija. Grudi su joj raskrivene i dršću, po bijelom vratu svijaju se raspuštene kose i katkada zatrepeću kao da ih je tihani vjetar zanjihao. Modre je oči uzdigla k nebu, upiruć ukočeni pogled na ono mjesto gdje su nje-ne miljenice zvijezde sjale, ali ih danas nema, guste su je magle zavile neprozirnim mra-kom. No da ju je tkogod tako pogledao, mislio bi da su zvijezde spale u njezine oči.

X.

Kad se je Kovačićka osvijestila, sreće okom lice Pavlovo tužno i zabrinuto nad nju nadne-seno. Oboje, majka i sin kao da se udiviše, trgnuše unazadak svako protivnim smjerom.

- Majčice, kako je? - usudi se Pavao upitati, i uhvati majčinu ohladnjelu ruku da je sagri-je.

- Pusti,пусти - otme ju ona i prezirno pogleda na stranu.

- Boli te što god, kaži, skuhat ću ti kakav lijek - opet će Pavao, a glas mu je podrhtavao. Kovačićka bijaše odista čudnovata, da zlobna i nenaravna ženska, ali ju Pavao kao majku ljubljaše djetinjom odanošću i sućustvom. On je osjećao da ju je uvrijedio i pokajao se za nepokorno, neobzirno ponašanje; preduzeo si udobriti uvrijeđenu majku pažnjom i bri-gom.

- Da, boli, a kako ne bi - uze pentati Kovačićka, gledajući još sveudilj u kraj - kad te vlasti-to dijete izdaje, oh, Bože, Bože, zašto me radije nijesi stavio u raku, nego da ovakova šta doživjeti moram.

- Prosti, majčice, ako sam te uvrijedio, ali ja nijesam mogao drukčije, ja ljubim Ma... Ma... riju, i bez nje ne mogu da živim.

- Ljubim, ljubim... ali promisli kakva je od toga korist, ne živi se u svijetu od ljubavi ako nemaš u što zagristi. Dođe vrijeme kad ruke oslabe da ne možeš radit, a šta ćeš onda? Živi od ljubavi! Pa ako te Bog obdaruje djecom, kuda ćeš s njima, hoće li i ona od ljubavi živjeti. Ah, dijete moje, treba to sve promisliti, treba upitati starijega koj je nešto iskusio, koj znade kako je teško živjeti u svijetu ako ne imadeš svoga dosti - govoraše Kovačićka i katkada pogleda sina i vidjelo joj se da je popustila, a Pavao sve milije, sve brižnije sad pokriva raskrite noge, sad naređuje uzglavlje.

- Budi, sinko, pametan i pazi šta radiš, na domaku ti sreća i treba samo da koračiš.

- Na domaku, samo da koračim - ponovi Pavao i ljubezno i milo sagne glavu k majčinoj, poziruć joj molećim okom u dubinu duše.

- Da, na domaku, ako je ne zahvatiš sada, uteče ti zavijek.

- Ne uteče mi, majko - klikne Pavao, a lice mu plane zanosom, jer sam ju već prihvatio u svoje naručje, majko, premila majčice, ah...

Kovačićka rastvori od velika čuda oči i uzdiže glavu.

- Ah, jedna riječ tvoja prikova ju zauvijek k meni!

Kovačićka rastvori usta i još šire rastvori oči.

- Jednom riječju, majčice, učinila si me sretnijim nego da si mi poklonila sve blago svijeta. Pavao sklopi ruke i nasmiješi se milo i ljubezno da se je Kovačićka nehotice nasmijala, na što joj se ljute oči navlažiše.

- Smiluj se! - klikne opet Pavao i zagrlji majku.

- Kako? ja... ja te ne razumijem - šapne ova ne otimljuć se laskanju.

- Daj mi Mariju, i snimila si s neba sunce i vrgla ga na moje srce da me grije cio vijek... Mariju! Mariju! - u Pavlovu oku sine suza radosti i boli.

Kao da ju je sin ubo, ostavi ju namah smijeh i dobrovolja čim je čula ime Marijino; lice joj se smrče, a oči sijevnuše ljutinom, no ne onakovom kakovom su prije sijevnuti znale. Činilo se da se je Kovačićka namračila više od navade negoli od protimbe. - Ne... ne... ne mogu - govoraše ona nabrzo, potresujuć glavom, i da se od daljnjih navala sačuva, okrene se k stijeni.

Ali Pavao ne miruje; najmilosnije riječi šaptaše si majci u uho, pripajajuć im za ukrepu moleće poglede raznježene duše, i uzdahe silno ljubećega srca. Cijeli dan sprovede kraj majčine postelje, donošajuć joj hladnu vodu ili jelo, da, ni noćju ne leže u svoju postelju. Sjede na stolac i položi glavu uz majčinu, zakriliv ju rukom. Da nije Kovačićka ljubila sina ne bi mu bila mogla odoljeti, ali ga ona ljubljaše žestinom jednostavnih majka, i baš ta ljubav, zanimajuća se kroz sav život jedino srećom djeteta, nagna ju siliti si sina da uzme djevojku bogatu kakova je bila Mara - jer samo takova djevojka mogaše po njenih nazorih usrećiti i usladiti gorke patnje braka. Nakon mučnih odmora popusti ipak na toliko da je rekla Pavlu: Promislit ću.

Sretni sni ostave Kovačićku za ovu noć; malne svagda snivaše da se šeće po cvjetnoj poljani po kojoj biljke umjesto jagodami dukati rode. Sretne nje, kad si je barem u snu mogla namiriti najslađu želju srca! Koliko puta željaše si ona ovakovu poljanu naći, a raj nije si pogotovo mogla drukčije predstaviti negoli vrtom obasutim dukati.

Ove noći prisnio joj se pokojni suprug, krvav i izranjen da dolazi k njezinoj postelji i da joj se grozi gromornim glasom: Ženo, ako ne dozvoliš Marije Pavlu, zlo po tebe, po tvoje dijete! Nato se rastvorile rane njegove glave, a iz njih poteče pocrnjela krv: Zaklinjem te ovom krvi da ispuniš moju posljednju volju, zagrmi opet i izgine u crnih munjama sijevajućih oblacih.

Kad se je nato probudila Kovačićka, drhtala je na cijelom tijelu od užasa, pa kad se je našla u naručju kraj nje snivajućega sina, osvoji ju pokajanje nad dosadanjim postupkom. Čim je otvorio oči te ju upitao: Kako je, majčice, je li štogod bolje? Pa onda: kako si promislila, odvrati pritisnuv ga na svoje grudi: Na dobro sve, uzmi u ime božje Mariju, al ne zaboravi uz nju starice majke.

Poput strijele poleti Pavao Gospodarićevim da im najavi nenadanu i teško ishrvanu privolu majke. Skokom pogazi u vrtu sve Marijino cvijeće, ne pazeć hoće li se draga ljutiti nad nemilim činom, i preskoči plot vrta poput kakova jogunasta dječarca, da što brže dohrli željenomu cilju. Banuv na vrata u sobu, zagleda prvoga Gospodarića, sjedećega mrko na stolici i dimećega iz lulice.

- Marija, gdje je Marija? - upita ga Pavao sav zaduhan.

Gospodarić ga ljuto omjeri i htjede nešto reći, no predomisli se i mahne u zrak rukom.

- U sobici? je li? - zaklikta Pavao i pojuri štropoćuć po drvenih skalinah u Marijinu sobicu, no sustavi se umah na vratih.

Kraj prozora stoji, prislonjena čelom na zadahnuto staklo, Marija mrtva i ukočena poput kipa. Razriješeni vlasi spadaju niz njezina leđa, dočim se odijelo nemarno i neuređeno savilo okolo krasnoga tijela. Začu se uzdisaj, a s uzdisajem čudno i bolno zaječavaju stakla. Podno Marijina lica stojeće cvijeće bliješti se divno kao da ga je obasula jutrenja rosa, i

da nije Pavao opazio kako s Marijina lica spada, mislio bi bio zaista da se je sasula s neba.

Pavla osvoji takovo čudo da se nije mogao maknuti s mjesta, da mu je dah zapeo u grlu. Začuje novi uzdisaj teški i umorni, kakov se samo iz zdvojnih srdaca izvija, začuje tihi šapat, a sa šapatom začu spominjati svoje ime, bolno i mučno, kao da je zazvonilo sa strune koja će pući prvim dodirajem.

Pavao se osvijesti i pokroči za korak, ali se Marija ne maknu. Pokroči još jednom i sustane, izustiv plaho: - Marijo!

Marija zadržće i okrene se, no čim je ugledala Pavla, uspravi se, te prezirno i hladno trenu okom po nevjerniku, da se je ovaj prepao od čuda.

- Dušo! ne poznaš me? - ozva se Pavao i raskriliv ruke htjede pohititi na Marijine grudi da joj izjavi veselu vijest - privolu majke.

Marija ponikne i spomene istim bolnim načinom ko i prije njegovo ime.

- Ti si moja! Ti si moja! - zaklikta sada, ne mogav se više suzdržati, i obuhvati strasno rastuženu dragu.

- Tvoja? - šapne Marija, skloniv glavu na njegovo rame.

- Moja, moja, zauvijek moja! Majka je privoljela, a sad nas ne priječi ništa više u svijetu da se sjedinimo svetim zavjetom na sve vijeke.

- Majka privoljela? - upita hrlo Marija, i pozre, uzdigav sklonjenu glavicu, veselo poput sunašca ubjegla mraku oblaka u Pavlove ushitom plamteće oči.

- Privoljela, privoljela - ponovi Pavao.

- Ah, radosne mene, ja sam već mislila da si me ostavio.

- Ja? kako to?

- Kad nijesi došao na objed, a obećao si da ćeš doći.

- Ah, da.

- Niti poručio nijesi da ne možeš doći.

- Sasma sam zaboravio.

- Nit si se kroz čitava dva dana pokazao.

- Al nijesam zaboravio na te. Čitava ta dva dana probavio sam kraj bolesne majke da izmolim privolu.

- A šta si se s Bučićem razgovarao, trebaš li možda i njegova savjeta? - upita sad Marija i nepovjerljivo kimnu zlatnom glavicom.

- S Bučićem, niti ga vidio nijesam, tko ti je to kazao?

- Čula sam sama.

- Ti? - To te je zaista prevario sluh. Valjda si majčin glas zamijenila njegovim.

Kako je Kovačićka u mnogočem nalikovala Bučiću, imala je začudo sličan glas njegovu.

- Gle! prevarila sam se, ala sam luda! - Marija se ručicom lako udari u čelo i nasmije se milo poput grlice.

Izgrliv se vruće, pohite dolje k roditeljem da im razjasne cijelu stvar i priopće privolu Kovačićke. Starci se kršćahu od čuda. Gospodariću je smjesta ispala iz ustiju lulica, a Gospodarićka je proplakala od radosti.

Što je bilo najčudnovatije, ne mogahu se dosta nahvaliti dobrote Kovačićkine, nazivljuć se slijepci koji ne vide jasnoće sunca.

Ovako se otprave svi zajedno k njoj da joj se zahvale, zaboraviv sasvim da bi se tomu pristojalo svečano odijelo, Gospodarić kao pravcati mlinar, a Gospodarićka s pocrnjelom od lonaca povezačom.

Kad su došli Kovačićki, začudi se u prvi mah ova, no kad su joj se stali s najizabranijimi riječmi zahvaljivati, te ju kao najbolju ženu i majku od svijeta u zvijezde kovati, udobrovolji se tako da je obećala da će sama pomoći što skorije pripremiti svadbu.

Ne da se kazati kako je silna radost osvojila srca svijuh, a najvećma srca ljubovnika, dotekših sretno kroz tolike borbe do željena cilja.

Isti večer sjedahu Pavao i Marija navrh zlosretne stijene ispod rosom obasutih borova na kamenu kraj krsta, na kojem su sjedili one nezaboravne večeri kad su se povraćali od proštenja, na kojem su si zavjetovali vječnu ljubav. Mjesec zaplovio jasnim nebom i obasjao ih čarobnim sjajem, a zvijezde sjale se toli milo, toli nježno, kao da se raduju njihovoj sreći. Sa brdina došuljao se tihani vjetrić, opojen mirisom gorskoga cvijeća, i raznio njihovo klicanje na sve strane - - -

Za tri tjedna vjenčali se naši ljubovnici u župnoj crkvi, a da gozba čim sjajnija bude, izvadila je Kovačićka iz škrinje vrećicu kroz tolike godine prišteđenih cvanciga. Da je Kovačićka, kako je to Pavlu bila rekla, dugovala Bučiću, bila je gola laž, jer se u škrinjici uz izvađenu još nekoliko vrećica nalazilo i većih i tustijih.

Gozba je bila izbilja sjajna, i ljudi koji su joj prisustvovali čuđahu se obilju i rekoše da takove u jarku još ni bilo nije. Pilo se i jelo do kasne noći, i ja sam polag bio, te jeo i pio, da mi je još i dan-danas jezik moker.

Koji dan poslije svadbe otputiše se mladi supruzi na groblje gdje je počivao Kovačić, da se oduže posljednjemu dugu. Okitiše mu grob vijenci koje su, spominjuć ga zahvalnim srcem, zajedno spleli, i zaželješe mu vječni pokoj. Sveta uspomena na njega znala je češće i kasnijih godina obuzimati njihova srca, ispunjena radošću i osjećajem potpune sreće, pa kad su im dječica ponarasila, govorahu joj često, vodeć ju na Kovačićev grob: Takova valja da budete kakav je bio za života djed vaš kojega je pakosna ruka u zlo vrijeme survala u crni grob.

A šta se je zbiljo s Marom? upitat će možda koja od čitateljica. Kad sam već toliko toga ispričovijedao, hoću da vam i to kažem. - Mara se je udala na žalost svoga oca za nekakva krojačića koj je bio tako tanak kako je ona debela bila, tako siromašan kako je ona bogata, i dobro joj je bilo. Malo se je ljutila što se je prevarila u nadi, no to joj nije nahudilo jer se od jeda nimalo posušila nije.

Vijenac, 1873.

RJEČNIK

cijelj - cilj

cvanciga (njem. *zwanzig* - dvadeset) - austrijski novac, dvadeset krajcara

goletina - golotinja

handžar (tur.) - kama, nož

inštalacija - ustoličenje, uvođenje, stupanje na dužnost

kapural - kapral, kaplar, najniži podoficirski čin u austrougarskoj vojsci

keba - kustura, seljački sklopivi nožić s drvenom drškom

klamitati (prez. *klamićem*) - klimatati, ljuljati se

kostanj - kesten

kovaran - zao, zloban, izdajnički

lagvica (njem.) - bačvica

lijer (grč.) - ljiljan

luknja (njem.) - rupa

maltarina - taksa koja se nekoć plaćala na ulazu u grad

muštra (njem.) - vojnička vježba

obar - obronak, strmina

strnadka - vrsta ptice, žutovoljka (*emberiza citrinella*)

škvorac - čvorak

štetinjast - ščetinast, dlakav, čekinjast

težiti - obrađivati zemlju

utušiti - ugušiti, zadaviti

vizitacija - pregled mladića za novačenje

žapati se - čuvati se, žacati se